

अध्याय एक

परिचय

अध्ययनको पृष्ठभूमि

कथा सबैभन्दा लोकप्रिय विधा हो। अत्यन्तै प्राचीन कालदेखि संसारका लोकजीवनमा व्याप्त रहेको कथा सुरुमा लोककथा, दन्त्यकथाका रूपमा प्रचलित थियो। लोकस्तरका यस्ता प्राचीन कथाहरूले आख्यानका रूपमा काव्य, महाकाव्य वा लोकगाथाका रूपमा प्रवेश पाएका हुन्। कथाका यस्ता स्वरूप पूर्व र पश्चिम दुवै साहित्यमा पाइन्छन्। यिनै लोकस्तरमा रहेका कथाहरूलाई पछिपछि लेख्य स्तरमा प्रस्तुत गर्न थालियो।

लेख्य स्तरमा पाइने प्राचीन कथाहरूका सूत्रहरू पूर्वीय साहित्यका वेद, बौद्ध जातका कथाहरू पञ्चतन्त्र, हितोपदेश गुणादयको बृहत् कथा आदि हुँदै अघि बढेका हुन्। यसै क्रममा बेताल पञ्चविंशतिका, शुकसप्तति, सिंहासनद्वात्रिंशिका आदि पनि कथाका रूपमा पाइन्छन्। पश्चिममा बाइबलका धार्मिक कथाहरू इसप नीति कथा, डेकामेरो आदिले कथाको स्वाद चखाउने काम गर्दै आएका हुन्। यी आधुनिक स्तरका एक साहित्यिक विधाको कलात्मक स्वरूपलाई झल्काउने प्रसङ्ग मात्र हुन्। पूर्व तथा पश्चिम दुवैमा परम्परागत कथाको ज्यादै प्राचीन परम्परा रहेको छ। पूर्वमा ऋग्वेद, ब्राह्मणग्रन्थ र उपनिषदका साथै रामायण तथा महाभारतले कथाको प्राचीन परम्परा प्रस्तुत गर्दछन्।

यो कथा विधा नेपाली भूमिमा कसरी भित्रियो भन्ने जिज्ञासा पूरा गर्न सर्वप्रथम पूर्वमा ऋग्वेद र पश्चिममा बाइबलका साथै ग्रीस र रोमका प्राचीन शास्त्रीय ग्रन्थहरूमा कथा पाइन्छन्। चौथो शताब्दीको मध्यतिर इटालीको कावोक्यासियोको डेकामेरा र चसरको केन्टरबुरी टेल्स जस्ता कथाकृतिहरू देखापरेर पाश्चात्य जगतमा १८ औं शताब्दीमा देखापरेका कथात्मक निबन्धहरू नै वास्तवमा १९ औं शताब्दीमा साहित्यिक कलायुक्त कथा विधाको जन्मका रूपमा कारक बने। इङ्ल्याण्ड, अमेरिका, रुस, फ्रान्स, जर्मनी जस्ता मुलुकहरूका लेखकहरू यस विधामा प्रभावपूर्ण प्रसिद्धि हासिल गरेपछि यो विधा फैलिँदै पूर्वमा भित्रियो। आखिरीमा प्राचीन भारतीय संस्कृतिले नेपाली संस्कृतिको मूल स्रोत भएको हुँदा नेपालमा कथा परम्पराको चर्चा गर्दा वैदिक साहित्यसम्म पुग्न करै लाग्दछ।

अहिले विश्वभरि लोकप्रिय भई लघु आकारमा व्यापक हुन पुगेको कथाको जन्म सर्वप्रथम अमेरिकामा भएको हो । आधुनिक कथाका जनक अमेरिकली कथाकार एडगर एलेन्यो हुन् । त्यसपछि आधुनिक कथाको विस्तार युरोपका विभिन्न राष्ट्र हुँदै बेलायतमा निकै लोकप्रिय बन्यो । बेलायतको प्रभावबाट भारतमा यस विधाले भित्रिने मौका पाएपछि नेपालसम्मै यसको प्रभाव विस्तार हुन पुग्यो ।

कथासम्बन्धी पूर्वीय तथा पाश्चात्य विद्वानहरूले आ-आफ्नै वैचारिक परिभाषा प्रस्तुत गरेका छन् । सर्वप्रथम महाभारतअनुसार सत्यम् शिवम् सुन्दरमलाई अभिव्यक्ति गर्ने नै कथा हो । त्यस्तै भामहका अनुसार- सत्य घटनामा आधारित आख्यान कथा हो । बाबु गुलाब रायका अनुसार लघुकथा स्वतः पूर्ण रचना हो, जसमा एक तथ्य वा प्रभावलाई अग्रसर गराउने व्यक्ति केन्द्रित घटना वा घटनाहरूको उत्थान पतन र मोडहरूका साथै पात्रहरूको चरित्रमाथि प्रकाश पार्ने वर्णन होओस् । हिन्दी साहित्य कोशअनुसार जसमा कसैसँग सम्बन्धित घटना होस्, त्यसको कुनै विशेष परिस्थिति वा परिस्थितिहरूको निश्चित आदि र अन्त्यले युक्त वर्णनलाई कथा भनिन्छ । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका अनुसार छोटो किस्सा एउटा सानो आँखीभ्याल हो जहाँबाट एउटा सानो संसार चियाइन्छ । यो एउटा संसार हो र महान् संसार हो । त्यस्तै गोविन्दबहादुर मल्ल गोठालेका अनुसार जीवनमा आइपरेका घटनाको स्मृति नै कथा हो ।

जसरी पूर्वका अर्थात् संस्कृत तथा नेपाली विद्वानहरूले कथासम्बन्धी परिभाषा प्रस्तुत गरेका छन्, त्यसरी नै परिश्रमका विद्वानहरूले पनि परिभाषा प्रस्तुत गरेका छन् ।

सर्वप्रथम एडगर एलेन पोका अनुसार- कथा भनेको एउटा यस्तो कथात्मक कृति हो, जुन छोटो हुनाले एकै बसाइमा पढेर सिध्याउन सकिन्छ र पाठकमा एउटा जमाउनका निमित्त यो लेखिन्छ र यसरी प्रभाव जमाउन बाधा गर्ने जति सबै कुराहरू यसमा रहन दिइँदैन, यो आफैँमा पूर्ण हुन्छ ।

एच.बी. वेल्सले पनि कथाको लघु आकारमाथि जोड दिँदै यो २० मिनेट जतिमा पढेर सिध्याउन सकिने हुनुपर्छ भनेको पाइन्छ । जोन फास्टरका अनुसार- कथा घटनाहरूको एउटा तारतम्य हो, जसले कुनै परिमाणसम्म पुऱ्याउँछ ।

जेम्स डब्लु लिनका अनुसार- कथा कुनै एक चरित्रको जीवनको एक मार्मिक प्रसङ्गको नाटकीय रूपमा गरिएको प्रस्तुतिकरण हो ।

यसरी विभिन्न विद्वानहरूले कथाका बारेमा आ-आफ्नै परिभाषा प्रस्तुत गरे तापनि वास्तवमा कथा भनेको त्यो विधा हो जसले युग जीवनको महत्वपूर्ण घटनालाई लिएर सजीव पात्रका माध्यमबाट प्रस्तुत गद्यमय कलात्मक अभिव्यक्ति गर्दछ, यसलाई नै कथा भनिन्छ ।

नेपाली कथाको परम्परा लोककथाबाटै विकास भएको पाइन्छ । नेपाली कथाको लेख्य रूपको थालनी शक्तिवल्लभ अर्ज्यालको महाभारत विराटपर्व (वि.सं.१८२७) बाट भएको हो तर आधुनिक नेपाली कथाको सुरुवात भने गुरुप्रसाद मैनालीको 'नासो' कथा वि.सं. १९९२ मा 'शारदा' पत्रिकामा छापिएपश्चात् भएको हो । त्यसपछिका विभिन्न कथाकारहरूले कथा विधामा योगदान दिएको पाइन्छ । (सोमप्रसाद शर्मा: नेपाली कथा र उपन्यास सहयोगी पृ.१.२) ।

मूलतः नेपाली कथा विधाको सैद्धान्तिक पक्षलाई नियाल्दा कथावस्तु, पात्र र चरित्र-चित्रण, संवाद तथा कथोपकथन, देश, काल र परिस्थिति, भाषाशैली र उद्देश्य जस्ता तत्वहरू पाइन्छन् । यिनै तत्वहरूका आधारमा लेखिएको गद्यात्मक आख्यानलाई कथा मानिएको पाइन्छ । यस्तै गरी विभिन्न विषयवस्तु, वाद/धाराहरू पनि पाइन्छन् । विषयवस्तुका आधारमा कथा विधालाई सामाजिक विषयवस्तु, ऐतिहासिक विषयवस्तु, सांस्कृतिक विषयवस्तु, मनोवैज्ञानिक विषयवस्तु, राजनैतिक विषयवस्तु, रोमान्समूलक विषयवस्तु, लोककथात्मक विषयवस्तु आदि । धारा वा वादका आधारमा वर्गीकरण गर्दा आदशोन्मुख यथार्थवादी कथा, स्वच्छन्दतावादी कथा, प्रयोगवादी कथा, प्रगतिवादी कथा, प्रकृतिवादी कथा, नारीवादी कथा आदि । त्यस्तै तत्वका उपकरणका आधारमा पनि कथा विधालाई घटनाप्रधान, चरित्रप्रधान र वातावरण प्रधान गरी जम्मा तीन भागा विभाजन गरिएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रले चाहिँ मुख्यतः कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका कथा विधामा प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दहरू खोज तथा अनुसन्धान गर्नु रहेको छ । उक्त पाठ्यपुस्तकमा १६ वटा पाठ एकाइहरू रहेका छन् । जसमध्ये कथा ४ वटा,

कविता ३ वटा, निबन्ध ३ वटा, जीवनी २ वटा, एकाङ्की १, चिठी १ वटा, मनोवाद १ वटा, वादविवाद १ वटा रहेका छन् । ती विधामध्येबाट कथा विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको खोजी गरी स्रोत पत्ता लगाउनु नै प्रस्तुत शोध विधिको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

कथाको भाषासाहित्य तथा शब्द भण्डारसँग पनि गहिरो सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यसैलाई मध्यनजर गर्दै उच्च माध्यामिक परिषद्ले प्रकाशित गरेको कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त चारवटा कथालाई समावेश गरिने छ । कक्षा १० को नेपाली पाठ्यक्रमले कविता विधामा राखेका उद्देश्यहरूमध्ये विभिन्न पाठहरूमा समावेश भएका शब्दहरूको अर्थ पत्ता लगाउनु, शब्द स्रोत पहिल्याउन सक्नु तथा शब्दवर्ग छुट्याउन सक्षम हुनु पनि राखिने छन् । पाठ्यपुस्तकको मर्मअनुसार विद्यार्थीहरूलाई विभिन्न नयाँ शब्दहरूसँग परिचित गराउनमा यो विधाले सबैभन्दा बढी महत्त्व रहेको देखिन्छ, किनकि कथा विधा आफैँमा रोचक, आस्वादनपूर्ण र मनोरञ्जनात्मक हुने भएकाले विद्यार्थीहरूको ध्यानाकृष्ट गराउनमा सबैभन्दा सफल कथाकारमा अनेकौँ शब्दहरू पनि रहेका हुन्छन् । ती शब्दहरू तत्सम, तद्भव, आगन्तुक शब्दका रूपमा देखिएका हुन्छन् । ती शब्दहरूमध्ये कतिपय शब्दहरूसँग विद्यार्थीहरू परिचित हुन्छन् भने कतिपय नयाँ शब्दहरू पनि आएका हुन्छन् । साथै संसारमा संस्कृत भाषादेखि बाहेक त्यस्तो भाषा छैन कि आगन्तुक शब्द नभएको । यसै सन्दर्भमा प्रस्तुत शोधपत्रले पनि कक्षा १० सबैको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त कथा, जीवनी, मनोवाद वादविवाद विधामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन गर्नु अनुसन्धानात्मक प्रस्ताव गरिएको छ ।

समस्याको कथन

अनुसन्धानका लागि छानिएको कुनै पनि विषय समस्याका रूपमा रहन्छ । समस्या कथनमा समस्याको पूर्ण विवरण दिइएको हुन्छ । समस्याको प्रकृति, समस्या छान्नका लागि मूलभूत कारणहरू दिई तिनीहरूको व्याख्या गर्नु आवश्यक हुन्छ । समस्या कथनमा शोधकर्तासँग गाँसिएर आउने मूलभूत प्रश्नहरू उठ्ने गर्दछन् । यस सन्दर्भमा प्रस्तुत शोध परीक्षणको रूपमा रहेको कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा विधामा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थितिसँग यो अनुसन्धान कार्यबाट निम्नलिखित समस्यामाथि प्रकाश पारिएको छ :

- क) कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थिति कस्तो रहेको छ ?
- ख) कुन कुन भाषा स्रोतबाट प्रयुक्त शब्द आएका छन् ?
- ग) प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू कुन शब्दवर्ग अन्तर्गत रहेका छन् ?
- घ) आगन्तुक शब्दहरूको दृष्टिले कथाहरूको तुलनात्मक स्थिति कस्तो छ ?
- ङ) आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगबाट कथा विधामा के कस्तो रोचकता थपिएको पाइन्छ ?

अध्ययनको उद्देश्य

उद्देश्य शोध अनुसन्धानको केन्द्र हो जसलाई मूल प्रयोजन पनि भनिन्छ। समस्या कथनमा उठाइएका मूलभूत उद्देश्यहरूको समाधान नै उद्देश्य हो। यो तथ्यलाई मध्यनजर गर्दै यस अध्ययनका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूका भाषा स्रोतको पहिचान गर्नु,
- ख) उक्त आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गको आधारमा वर्गीकरण तथा विश्लेषण गर्नु,
- ग) आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगका आधारमा शब्द तथा कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु,

अध्ययनको औचित्य

नेपाली भाषामा प्रयोग हुने विभिन्न शब्दहरूमा ज्यादै विविधता रहेको छ। नेपाली भाषाको विकास प्राचीन समयदेखि हुँदै आएकाले यसले लामो कालखण्ड पार गरेको छ। साथै नेपालमा जातीय विविधता भएकाले देशभित्रै बोलिने अन्य भाषाहरूबाट पनि विभिन्न शब्दहरू नेपाली भाषाले सापटी लिएको छ। त्यस्तै विभिन्न क्षेत्रमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विदेशी शब्दहरू पनि नेपाली भाषामा आएका छन्। ती सबै शब्दहरूलाई आगन्तुक शब्द अन्तर्गत लिने गरिन्छ।

यस प्रकारका आगन्तुक शब्दहरूसँग विद्यार्थीहरूलाई परिचित गराउनु पनि पाठ्यक्रमले आफ्नो उद्देश्य बनाएको हुन्छ । त्यसका लागि विभिन्न विधाहरूमा यस प्रकारका शब्दहरू राखिएका हुन्छन् । विविध विधाहरूमध्ये महत्त्वपूर्ण विधा कथामा पनि यस प्रकारका शब्दहरू रहेका हुन्छन् । जुन शब्दहरूको भाषा स्रोत पत्ता लगाउन सके मात्र विद्यार्थीले त्यसको गहन अर्थ बुझी राम्रोसँग प्रयोग गर्नसक्छन् । त्यसैले यस अनुसन्धानको माध्यमबाट निम्न औचित्य तथा उद्देश्य पूरा हुने देखिन्छ :

- क) विद्यार्थीहरूलाई आगन्तुक शब्दको भाषा स्रोत पहिल्याउँदै त्यसको प्रयोग गर्न,
- ख) शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दलाई छुट्याउन,
- ग) विद्यार्थीहरूको स्तरानुरूप त्यसको सान्दर्भिकताको मापन गर्नु,
- घ) आगन्तुक शब्दको सरलता र जटिलता पहिल्याउन,
- ङ) आगन्तुक शब्दहरूको पहिचान गरी अर्थसहित शब्दभण्डार बढाउन,

अध्ययनको परिसीमा

यस शोधकार्यको अध्ययनको परिसीमा निम्नलिखित आधारमा गरिएको छ :

- क) प्रस्तुत अध्ययन कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तक अन्तर्गत कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा सीमित रहेको छ ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययन उक्त पाठ्यपुस्तकका कथामा रहेका कोशीय शब्दहरूमा (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय) मा सीमित रहेको छ ।
- ग) आगन्तुक शब्दहरूलाई देशज तथा विदेशजका आधारमा मात्र वर्गीकरण गरिएको छ ।
- घ) आगन्तुक शब्दहरूको पहिचान र वर्गीकरण नेपाली बृहत् शब्दकोशको आधारमा गरिएको छ ।
- ङ) शब्दहरूको वर्णानुक्रम र वर्गीकरण नेपाली बृहत् शब्दकोशको आधारमा गरिएको छ ।
- च) आगन्तुक शब्दहरूमा पनि नदोहोरिएकालाई मात्र लिएको छ ।

छ) प्रस्तुत अध्ययनमा कुनै पनि अभ्यासका खण्डलाई समावेश गरिएको छ ।

ज) भाषिकाका आधारमा प्रयोग भएका शब्दलाई सन्दर्भ तथा प्रसङ्गलाई माध्यम बनाई शोधलाई पूर्णता दिने प्रयत्न गरिएको छ ।

अध्ययनको रूपरेखा

यस अनुसन्धान कार्यको अध्ययनको रूपरेखा निम्नानुसारको रहेको छ :

क) अध्याय एक : परिचय

ख) अध्याय: दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक ढाँचा

ग) अध्याय तीन : अनुसन्धान विधि

घ) अध्याय चार : तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण

ङ) अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता तथा सुझाव

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक ढाँचा

पूर्वकार्यको समीक्षा

प्रस्तुत शोध प्रस्ताव जुन उद्देश्यले जुन विषयमा राखिएको छ, त्यसैसँग सम्बन्धित विषयमा त्यसभन्दा अघि भएका अध्ययन, अनुसन्धान, लेख रचना, टिपोट, अप्रकाशित शोधपत्र आदि प्राप्त भएसम्मका सामग्री अध्ययन गरी ती सबै कार्यको कार्य कारण शृङ्खलायुक्त टिप्पणीमूलक समीक्षा नै पूर्वकार्यको समीक्षा हो। पूर्वकार्यको समीक्षाले शोधार्थीलाई स्पष्ट रूपमा मार्गनिर्देश गर्दछ, साथै शोधार्थीलाई सैद्धान्तिक पृष्ठभूमिको जानकारी हुने, के कस्ता समस्या छन्। त्यसको अवगत हुने, पुनारावृत्तिको सम्भावना हट्ने साथै सम्बन्धित विषयमा गहन अध्ययन गरी अनुसन्धान कार्यलाई अघि बढाउन सहयोग पुग्दछ।

भाषा पाठ्यपुस्तक अन्तर्गत माध्यमिक शिक्षा परिषद्को कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा राखिएका कथा विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शोध अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न यस अघि भाषाका क्षेत्रमा भएका विभिन्न प्रकारका खोज अनुसन्धानको गहन अध्ययन गरियो। विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूले प्राप्त गरेका उपलब्धिहरूलाई मनन गर्ने कार्य गरियो। ती विद्वान्हरूले गरेका शोध अनुसन्धानको संक्षिप्त चर्चा गर्नु यहाँ सान्दर्भिक देखिन्छ।

माथि उल्लेखित कथाहरूमा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूको खोजी गर्नु भन्दा अगाडि मूलतः नेपाली भाषामा लेखिएका एवम् नेपाली कथासम्बन्धी खोज तथा अनुसन्धानात्मक लेख, रचना र समालोचना आदिको अध्ययन गरी ती उपलब्धिहरूलाई व्यवहारमा उतार्ने कार्य गरियो।

सर्वप्रथम शब्दभण्डारको अध्ययनको थालनी सन् १९२१ र १९३१ मा थर्नडाइक तथा सन् १९३६ मा हर्नले प्रौढ सम्बन्धी अध्ययन गरेका थिए। अध्ययनकै सिलसिलामा सन् १९४६ मा एडवर्डस सम्बन्धी मिनिभायसहरूले बेलायतका बालबालिकाहरूको शब्दावली सम्बन्धी अध्ययन गरेको पाइन्छ। (पा.वि.पत्रिका २०४२ पूर्णाङ्क १५)

रङ्गोड (सन् २०७३) ले 'ए स्टडी अफ् द डेभलपमेण्ट अफ् द प्राइमरी स्कुल अफ् नेपाल' शीर्षकमा प्राथमिक तहका बालबालिकाहरूको मौखिक प्रयोगमा आउने शब्दहरू पहिल्याउन अनुसन्धान गरेको देखिन्छ ।

द वेसिक एण्ड प्राइमरी एजुकेशन मास्टर्स प्लान (सन् १९९१-२०००)मा 'पाठ्यपुस्तक र अन्य सामग्री' नामक शीर्षकमा नेपाली भाषाको पाठ्यपुस्तकको अध्ययनका क्रममा शब्द भण्डारको अध्ययन गर्दा दैनिक प्रयोगमा आउने शब्दहरू प्रयोग नभएको लामालामा शब्दहरू प्रयोग गरिएको जस्ता कमीकमजोरीलाई औल्याइएको छ ।

आचार्य (२०५४) द्वारा 'कक्षा पाँच पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अध्ययन' शीर्षकमा अध्ययन गरिएको छ । जसअनुसार बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमतामाथि रहेको देखाएका छन् । क्षेत्रका दृष्टिले उपत्यकामा विद्यार्थीहरूको क्षमता मध्यमानभन्दा माथि रहेको स्थानीयताका दृष्टिले गाउँ सहर दुवै क्षेत्रका विद्यार्थीहरूको क्षमता बहुसङ्ख्यक रूपमा सन्तोषजनक देखिएको, दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्नेको क्षमता भने मध्यमानभन्दा कम भएको तर पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्नेको क्षमता भने बढी रहेको, उमेर समूहका दृष्टिले ११-१४ वर्षका विद्यार्थीहरूको क्षमता मध्यमानभन्दा माथि नै देखाइएको छ । पहिचानात्मक शब्दमा पनि क्षमता राम्रो छ भने उत्पादनात्मक शब्दमा भने धेरैजसोको क्षमता मध्यमानभन्दा तल रहेको देखाइएको छ ।

गिरी (२०५४) द्वारा गरिएको 'स्तर अनुरूपताका दृष्टिले मेरो नेपाली किताब कक्षा चारमा शब्दभण्डारको विश्लेषण' शीर्षकको अनुसन्धान गरिएको छ । जसमा पाठ्यपुस्तकमा प्रयुक्त शब्द समानुपातिक रूपमा शब्दवर्गलाई स्थान नदिएको, तत्सम शब्दहरूको बढी प्रयोग भएको, पाठ लामालामा भएकाले व्यावहारिक नभएको, कठिन शब्दहरूको बाहुल्यता रहेको, पहिचानात्मक शब्द स्तरभन्दा माथि भएको, शब्दवर्गमा नाम शब्द सन्तोषजनक नै रहेको । सर्वनाम र विशेषण शब्द मध्यमानभन्दा (५० प्रतिशत) बढी रहे पनि सन्तोषजनक नै भएको, अव्यय शब्द ६० प्रतिशत रहेकाले त्ससलाई सन्तोषजनक नै मानिएको, क्रियापद भने सन्तोषप्रद नभएको, स्रोतका आधारमा तत्सम र तद्भवको प्रयोग राम्रै मान्न सकिए पनि आगन्तुक शब्दको प्रयोग स्तरभन्दा माथि भएको देखाइएको छ ।

गौतम (२०५५) ले 'कक्षा तीनको मेरो नेपाली किताबमा प्रयुक्त शब्दभण्डारको विश्लेषण' शीर्षकमा स्रोत र वर्गका आधारमा शब्दहरूको विभाजन गरेका छन्। यसमा स्रोतका आधारमा तद्भव शब्दहरूको प्रयोग बढी भएको (२८५०) र तत्सम शब्द दोस्रो स्थानमा (४४९) त्यसपछि आगन्तुक शब्द (१७३) रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ।

थापा (२०६१) द्वारा 'कक्षा दशको 'नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन' शीर्षकमा शोधकार्य गरेको पाइन्छ। सो शोधपत्रमा कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकका तत्सम शब्दहरू पहिल्याउँदा जम्मा १५९१ शब्दहरूमध्ये १३०७ ओटा तत्सम शब्दहरू रहेको देखाइएको छ। ती तत्सम शब्दवर्गको स्थिति, सर्गको स्थिति, निर्माण तथा बनोट प्रक्रियासमेत खुलाएर अध्ययन गरिएको छ। तत्सम शब्दहरूको तुलनामा तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको उपस्थिति बढी भएको, स्तर र तहअनुसारको शब्दभण्डारको छनौट नगरिएको, कुनै पाठमा सरल त कुनै पाठमा अत्यधिक कठिन शब्दहरू राखिएको जस्ता निष्कर्षहरू निकाल्दै यिनै पक्षलाई ध्यान दिएर पुस्तक निर्माण गर्नुपर्ने सुझावहरू प्रस्तुत शोधकार्यमा दिइएको छ।

भट्टराई (२०६७) द्वारा स्नातकोत्तर तह पाठ्यांश प्रयोजनका लागि तयार गरिएको 'कक्षा पाँचको नेपाली' पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको स्थिति केलाउने कार्य गरेका छन्। पुस्तकालयीय विधिलाई मात्र प्रमुख आधार मानेर गरिएको प्रस्तुत शोधकार्यमा कक्षा ५ को नेपालीमा तत्सम शब्दहरूको स्थिति सन्तोषजनक नै रहेको तत्सम सर्वनाम, क्रियापद तथा निपात गरी तीनवर्गको वितरण त शून्य नै रहेको जस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ। त्यसैले सर्वनाम, क्रियापद र निपातका तत्सम शब्द पर्ने गरी पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्नुपर्ने सुझाव दिएका छन्।

नेपाल (२०६९) स्नातकोत्तर तहको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको 'कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्रमा कक्षा ८ को नेपाली किताबमा प्रयुक्त कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद पाठ अन्तर्गतका विभिन्न शब्दहरूलाई स्रोत तथा पदवर्गका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरेको पाइन्छ। पुस्तकालयीय विधिमा आधारित यस शोध अनुसन्धानमा प्रत्येक पाठका शब्दसङ्ख्या तथा पदवर्गलाई प्रतिशतमा समेत देखाइएको छ। निष्कर्षमा तद्भव

शब्दहरूको प्रयोग बढाउनुपर्ने, उखान टुक्काको प्रयोग कम भएकाले बढाउनुपर्ने अनावश्यक रूपमा शब्दहरूको आवृत्ति गराउनु नहुने जस्ता कुराहरू रहेका छन् ।

त्यसै गरी सीता ज्ञवाली, अर्जुनप्रसाद पराजुली, दयाराम दुवाडी, आशाराम चौधरी, शंकरसिंह साउत, ज्ञानेश्वर सुवेदी लगायतका अन्य व्यक्तिहरूबाट विभिन्न शीर्षक तथा प्रयोजनार्थ शब्दभण्डारको अध्ययन अन्तर्गत आगन्तुक शब्दहरूमाथि गरिएको शोध अनुसन्धान अझ न्युन रहेको देखिन्छ । यसैले शब्दभण्डार अन्तर्गतका आगन्तुक शब्दहरूमा पनि शोध अनुसन्धान हुनुपर्ने तर्फ ध्यान केन्द्रित हुनु आवश्यक देखिन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा पूर्वकार्यको अध्ययन र समीक्षाबाट आगामी कार्यको दिशा निर्देश प्राप्त भएको छ ।

अध्ययनमा पूर्वकार्यको उपयोगिता

प्रायजसो पाठकवर्गको वास्तविकतालाई केलाउँदा कथामा वा अन्य साहित्यका विभिन्न विधामा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको स्रोतलाई ध्यान नदिएर केवल पूर्वपर प्रसङ्गका आधारमा भावभूमि पहिल्याउने बानी परेको देखिन्छ । यो यथार्थ हो । यो परम्पराको अन्त्य गर्न सर्वप्रथम जुनसुकै साहित्यिक कृतिहरूमा प्रयोग भएका शब्दहरूको स्रोतका आधारमा पहिचान गरी त्यसको सही स्रोत पत्ता लगाउन सक्नुपर्छ अनि मात्र शब्दभण्डारको अभिवृद्धि भएर जाने कुरामा विश्वस्त रहन सकिन्छ भन्ने प्रस्तुत शोधकार्यले देखाएको छ । नेपालका विद्यालय तहमा पठनपाठन हुने नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकहरूमा केन्द्रित अध्ययन र विश्लेषण ज्यादै सीमित रहेको देखिन्छ ।

कुनै पनि शोध अनुसन्धान गर्नुभन्दा पूर्व सो विषयसँग सम्बन्धित पहिले आएका अनुसन्धानहरूको सिंहवालोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ । पूर्वकार्यबाट आफूले गर्ने कार्य अगाडि त्यस्ता कार्य भएनभएको जानकारी प्राप्त हुन्छ । त्यस्तै पूर्वकार्यको अध्ययनबाट आफूले गर्नुपर्ने कार्यको कार्यदिशा स्पष्ट हुन्छ । यसैबाट पहिले बाँकी रहेको अध्ययनका विभिन्न क्षेत्रहरूको पहिचान गरी आफ्नो अध्ययनलाई नवीन तथा उपयोगी बनाउन सकिन्छ । जसको फलस्वरूप अध्ययन अनुसन्धानकर्ताका लागि एक उपयोगी अध्ययन स्रोत पनि बन्न सक्छ ।

यस अनुसन्धान कार्यको थालनी पूर्व गरिएको विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूको शोध अध्ययनबाट सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक दुवै प्रकारको ज्ञान पाइयो । विशेषतः थर्नडाइक, हर्न तथा रङ्गोन जस्ता विदेशी विद्वानहरूका लेख रचनाबाट शब्दभण्डार सम्बन्धी तथा शोध अनुसन्धानसम्बन्धी प्राथमिक ज्ञान पाइयो । जुन कुराले शोधकार्यको स्तरीयता र विश्वसनीयता बढाउनमा ठूलो मद्दत पुऱ्याउने छ । यसरी काठमाडौं शिक्षा क्याम्पसको लघुअनुसन्धान परियोजना कार्यक्रमअन्तर्गत अधिकारी र शर्माको शोध अध्ययनबाट विषयवस्तुमा सीमित र विशिष्टकृत भएर कसरी विश्वसनीय अनुसन्धान गर्न सकिन्छ भन्ने ज्ञात भयो । त्यस्तै पौड्याल (२०६८) ले गरेका पत्रपत्रिकामा रहेको शब्दभण्डार सम्बन्धी अध्ययनबाट शोध अनुसन्धानको क्षेत्र र विषयवस्तु विविध राखेर पनि अनुसन्धान गर्न सकिने जानकारी पाइयो । त्यस्तै नेपाल (२०६९) बाट पाठ्यपुस्तकको विभिन्न विधामा शोध अनुसन्धान गर्दा सीमाहरू कसरी निर्धारण गर्ने, उद्देश्य चयन कसरी गर्ने, जस्ता कुराहरूका बारेमा जानकारी पाइयो । त्यस्तै अन्य अनुसन्धानको अध्ययन गर्दा अत्यन्त सान्दर्भिक तथा यो शोध कार्यलाई अगाडि बढाउन टेवा दिने साधनका रूपमा पाइयो ।

विभिन्न अनुसन्धानकर्ताहरूले शब्दभण्डारको क्षेत्रमा अनुसन्धान गर्दा बढी तत्सम शब्दहरूमा अनुसन्धान गरेको पाइयो । त्यस्ता तत्सम शब्दहरूलाई पनि बढी शब्दवर्गको आधारमा विशिष्टीकरण गरेर अध्ययन गरेको पाइयो । त्यस्तै पाठ्यपुस्तकमा रहेका विभिन्न विधाहरूलाई विशिष्टकृत गरी अध्ययन गरेको पाइयो । शब्दभण्डार अन्तर्गत तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूमा शोध अनुसन्धानको मात्रा कम भएको स्थिति देखियो । त्यस्तै नेपाल सरकारले माध्यमिक तह अन्तर्गत ९-१२ कक्षाको अवधारणा ल्याए पनि कक्षा १० को नेपाली पाठ्यपुस्तकलाई आधार बनाएर अनुसन्धान गरेको पनि न्यून पाइयो । साथै आगन्तुक शब्दमा मात्र केन्द्रित रहेर गरिएको शोध अनुसन्धान नगण्य भएको स्थितिले यो शोधकार्य पूरा गर्न अझै हौस्याएको स्थिति रहेको छ ।

यस प्रकारले पूर्वकार्यको अध्ययन गर्दा आफूलाई शोधकार्यलाई अगाडि बढाउन मार्गदर्शकका रूपमा यो शोधकार्य रहेको पाइयो । यस प्रकारका अनुसन्धानहरू भविष्यमा मेरा लागि अत्यन्तै उपयोगी हुने छ, भन्ने ठानेको छु ।

सैद्धान्तिक रूपरेखा

भाषा मानवीय उच्चारण अवयवबाट उच्चरित विचार विनिमयको माध्यम हो । यो अर्थपूर्ण र सम्प्रेषणीय छ । भाषा मानवीय भावना विनिमयका निम्ति प्रयोगमा ल्याइने जीवन्त र प्रभावकारी विषयवस्तु पनि हो । भाषा समाजबाट अभिप्रेरित समाजिक विषयवस्तु पनि हो । भाषा समाजमै सञ्चालित हुन्छ । भाषाले समाजपिच्छे, भूगोलपिच्छे, राष्ट्रपिच्छे, फरक विशेषता बोकेको पाइन्छ । (ढकाल २०६७:१)

शब्दभण्डारसँग सम्बन्धित शोधपत्र भएकाले शब्द सम्बन्धी विभिन्न प्रसङ्ग तथा चिनारीको चर्चा यस प्रकार गरिन्छ ।

‘शब्द’ धातुमा ‘अ’ (घञ) प्रत्यय लागेर बनेको छ, यसको शाब्दिक अर्थ ‘आवाज’ हुन्छ । (लुइटेल् २०५३:१९६)

स्वनिर्मित र लेखीय आकारको अर्थपूर्ण लघुतम स्वतन्त्र भाषिक इकाइलाई शब्द भनिन्छ । (शर्मा २०६३:५५)

शब्द उत्पत्तिको दृष्टिकोणले यो संस्कृतको मूल शब्द हो । हिन्दीमा पनि यसलाई ‘शब्द’ नै भनिन्छ । यसको अर्को अर्थ ध्वनि उत्पन्न गर्नु हो । यसलाई अङ्ग्रेजीमा word ग्रीकमा Lior ल्याटिनमा Verbom भनिन्छ । यसको अर्थ मुख्य गरेर ध्वनिसँग सम्बन्धित छ । (तिवारी २००२:६३४-६५५)

ध्वनि तथा ध्वनि समूह जसले स्वतन्त्र रूपमा अर्थ प्रदान गर्न सक्छ । त्यसैलाई भाषा भनिन्छ । (Oxford Dictionary, 1989:1471)

शब्द भाषाको एकल एकाइ हो, जसले केही चिज भन्न र लेख्न सक्छ, त्यो नै शब्द हो । (Oxford Advanced Learner's Dictionary 7th Edition 2005' 1758)

अनुभूति विषयलाई व्यक्त गरिने वर्णनात्मक वा ध्वन्यात्मक ध्वनि, आवाज, वर्ण वा समूहबाट कुनै अर्थ बुझाउने ध्वनि सार्थक पद, लवज शब्द हो । (बृहत् नेपाली शब्दकोश २०६०:१२६३)

शब्दमा मुख्य रूपहरू ती हुन्, जुन उच्चारण गरिन्छन्, सुन्छिन्, मस्तिष्कद्वारा लिइन्छन् र त्यसको अर्थ हुन्छ । (तिवारी, २०२०)

एक वा एकभन्दा बढी रूपबाट बनेका अर्थयुक्त भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । (अधिकारी, २०६३:७७)

यस प्रकारले सार्थक ध्वनिहरूको मिलनबाट उत्पन्न हुने कुनै सार्थक पद वा लवजलाई नै शब्द भनिन्छ । जुन एक वा एकभन्दा बढी अक्षरबाट निर्माण भएको हुन सक्छ ।

शब्दको वर्गीकरण

शब्दको वर्गीकरणको सम्बन्धमा विभिन्न विद्वानहरूले भिन्नाभिन्नै आधार प्रस्तुत गरे पनि यसलाई निम्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

शब्द वर्गीकरण गर्ने आधारहरू निम्नलिखित ५ वटा रहेका छन् :

१. स्रोतका आधारमा
२. व्युत्पत्तिका आधारमा
३. रचनाका आधारमा
४. कार्यका आधारमा
५. अर्थका आधारमा

उपर्युक्त आधारहरूमध्ये स्रोत र कार्य (शब्दवर्गको आधारमा वर्गीकरण) गरी देखाइएको छ ।

स्रोतका आधारमा नेपाली शब्दको वर्गीकरण

शब्दको मूलथलो अर्थात् शब्द आएको ठाउँलाई शब्दस्रोत भनिन्छ । स्रोतका आधारमा पनि नेपाली शब्दको वर्गीकरण गरिन्छ । नेपाली भाषाको जननी भाषा भनेकै संस्कृत भाषा हो । नेपाली भाषाको विकास संस्कृत भाषाबाट प्राकृत, अप्रभंश हुँदै नेपाली भाषामा परिणत भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा लगभग ७० प्रतिशतभन्दा बढी संस्कृत

भाषाबाट आई नेपाली भाषामा प्रयोग भएका छन् । संस्कृत भाषाबाट नेपाली भाषामा दुई ढङ्गबाट शब्दहरूले प्रवेश गरेका छन्: परिवर्तन नभई र परिवर्तन भएर । संस्कृतका अतिरिक्त अन्य स्वदेशी तथा विदेशी भाषाबाट नेपाली भाषामा शब्दहरू आएका छन् । जसलाई आगन्तुक शब्दका रूपमा लिइएको छ । शब्दको स्रोत भन्ने वित्तिकै शब्दको मुहान भन्ने बुझिन्छ । यसका आधारमा नेपाली शब्दलाई मौलिक र आगन्तुक शब्द गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ ।

क) मौलिक शब्द

मूल+इक=मौलिक शब्दको अर्थ आफ्नै स्रोत भन्ने बुझिन्छ । नेपाली भाषाको मौलिक स्रोत भनेकै संस्कृत भाषा हो । नेपाली भाषामा मौलिक शब्दहरूलाई प्रयोगका हिसाबमा तत्सम् र तद्भव गरी दुई भागमा राखिएको छ ।

अ. तत्सम शब्द

तत् भनेको त्यो, सम भनेको उस्तै भन्ने अर्थ लाग्दछ । संस्कृतमा भाषा जस्तो शब्द प्रयोग गरिएको छ तस्तै रूप परिवर्तन नगरी नेपालीमा प्रयोग भएको भएको शब्दलाई तत्सम भनिन्छ । जस्तै: ईश्वर, अग्नि, सूर्य, इन्द्र, चरण, ज्योति, कृति, चित्र, तिथि, तृप्ति, देश, दीपक, प्रवेश, बन्धन, भीम, समीर, उपकार आदि ।

पञ्जाबी	- तिहार, अलैंची
हिन्दी	- कपर्दी, भापट, अचम्म
फ्रान्सेली	- कफ्यु, कलेज, पुलिस, कार्टुन
अखी	- मामुली, मुनासिब, इनाम, कसुर, मालिक, दुनिया
तुर्की	- कैँची, चक्कु, सौगात, कुल्ली

आ. तद्भव शब्द

तत् = त्यसबाट अर्थात् संस्कृत भाषाबाट भवले विकसित भएको भन्ने बुझाउँछ अर्थात् संस्कृत भाषाबाट आई नेपाली भाषामा प्रयोग हुनुभन्दा पहिले रूप परिवर्तन भई प्रयोग हुने शब्दलाई तद्भव भनिन्छ ।

जस्तो कि संस्कृतबाट प्राकृत हुँदै नेपालीमा आइपुग्दा शब्दस्वरूप र ध्वनि यसरी परिवर्तन भएको पाइन्छ :

संस्कृत	प्राकृत	नेपाली
अग्नि	अग्गि	आगो
अद्य	अज्ज	आज
धर्म	धम्म	धाम
कर्म	कम्म	काम
दुग्ध	दुद्ध	दूध

ख) आगन्तुक शब्द

संस्कृत भाषा बाहेक अन्य भाषाबाट नेपालीमा आएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ। मौलिक स्रोत र संस्कृतबाहेक अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय भाषाबाट आई नेपाली भाषामा प्रयोग भएका शब्दलाई आगन्तुक शब्द भनिन्छ। आगन्तुक शब्द स्वदेशी र विदेशी गरी जम्मा दुई किसिमका छन्। स्वदेशी आगन्तुक शब्दलाई देशज भनिन्छ भने विदेशी आगन्तुक शब्दलाई विदेशज भनिन्छ।

अ. देशज

आ. विदेशज

अ. देशज

देशभित्रकै विभिन्न भाषाबाट आएका तथा भाषिकहरूबाट आएका नेपाली शब्द देशज आगन्तुक शब्द हुन्। जस्तै: पर्खाल, गुन्द्रुक, पसल (नेवारी) पटुका, रक्सी, आले, थुन्से, जाँड, पटुका, बाउसे (मगर), डम्फू, च्याङ्बा, सेलो (तामाङ)। खैनी, हाट, पैनी, ढाट (मैथिली)। खापा, ढोका, भ्याल, क्वाँटी, चाकु (नेवारी)। खुर्पा, घुम, रोदी घले, राडी (गुरुङ) ध्वाङ, चिहान, तोक्मा (लिम्बू)।

आ. विदेशज

नेपालमा बोल्ने भाषा बाहेक विदेशी भाषाबाट आएका शब्दहरूलाई विदेशज आगन्तुक शब्द भनिन्छ। जस्तै :

अङ्ग्रेजी	: कोट, कप, स्कुल, क्यामेरा, टेलिभिजन, टिकट
रसियाली	: भोङ्का, जार
इटालेली	: सोडा, स्टुडियो
जर्मन	: सेमिनार, फरेनहाइट
ग्रीक	: थर्मस, थेसिस, प्रोग्राम, भिओरी
ल्याटिन	: क्याम्पस, एजेन्डा
पञ्जावी	: तिहार, अलैची
हिन्दीमा:	कपर्दी, भापट, अचम्म
फ्रान्सेली	: कर्फ्यू, कलेज, पुलिस, कार्टुन
अरबी	: मामुली, मुनासिब, इनाम, कसुर, मालिक, दुनियाँ
तुर्की	: कैची, चक्कु, सौगात, कुल्ली

परिवर्तन हुने र नहुने आधारमा आगन्तुक शब्दहरूलाई दुई भागमा बाँडिएको छ ।

परिवर्तित आगन्तुक शब्द

अन्य भाषाबाट केही रूप फेरिएर आएका आगन्तुक शब्दहरूलाई परिवर्तित आगन्तुक शब्द भनिन्छ, जस्तै: कप्तान, थिएटर आदि ।

अपरिवर्तित आगन्तुक

अन्य भाषाबाट जस्ताको तस्तै नेपाली भाषामा आएका शब्दहरूलाई अपरिवर्तित आगन्तुक शब्द भनिन्छ । जस्तै : तेक्वान्दो, क्याम्पस, फोटो आदि ।

शब्दवर्ग (कार्यका आधारमा)

वाक्यमा प्रयोगमा आएका जुनसुकै शब्दले खास किसिमको कार्य गरेका हुन्छन् र कार्य भनेको व्याकरणात्मक कार्य हो । (शर्मा, २०५३: ५८)

वाक्यमा प्रयुक्त हुँदा रूप परिवर्तन हुने र नहुने आधारमा शब्दको वर्गीकरण गरिन्छ । यस आधारमा शब्द दुई प्रकारका हुन्छन् । विकारी (परिवर्तनशील) र अविकारी (अपरिवर्तनशील) :

विकारी

नाम

सर्वनाम

विशेषण

क्रिया

अविकारी

क्रियाविशेषण

नामयोगी

विस्मयादिबोधक

संयोजक

निपात

अ) विकारी

रूप चलने तथा विकार देखिने वा रूप परिवर्तन हुनेलाई विकारी भनिन्छ ।
(अधिकारी, २९४९:१४) बदलिने स्वभावको परिवर्तन हुने विकारी (पोखरेल, २०६०:१४५)
अर्थात् लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, आदर आदिका आधारमा रूप परिवर्तन हुने शब्दलाई
विकारी भनिन्छ ।

विकारी शब्दलाई चार भागमा वर्गीकरण गरेर देखाउन सकिन्छ :

नाम

कुनै वस्तु, प्राणी, पदार्थ, ठाउँ आदि बुझाउने शब्दलाई नाम भनिन्छ । नामलाई
संज्ञा पनि भनिन्छ । जस्तै: मानिस, योगेश, थुप्रो, हिमाल, पानी, पढाइ आदि ।

सर्वनाम

नाम वा नामपद समूहको पुनरुक्ति रोक्न, सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम
भनिन्छ । सर्वनामले नामको जस्तो प्रत्यक्ष रूपमा खास व्यक्ति, वस्तु वा धारणालाई
जनाउँछ । यसले सन्दर्भ मात्र जनाउने गरी सर्वनामको शाब्दिक अर्थ सबैको नाम भन्ने
बुझिन्छ । जस्तै: म, हामी, तिमी, तपाईं, त्यो, ऊ, के, कुन आदि ।

विशेषण

नामिक पदको वर्णन गर्ने वा नामको अर्थ स्पष्ट गर्ने, सीमित वा विशिष्ट बनाउने
शब्दलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषण, कुन, कस्तो, कति, कत्रो आदि प्रश्नको जवाफमा
आउने शब्द नै विशेषण हो । जस्तै: सेतो, मोटो, दुब्लो, पहिलो, सम्पूर्ण आदि ।

क्रिया

घटना, प्रक्रिया, गतिविधि जस्ता कार्यव्यापार जनाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । वाक्यमा आउने अन्य शब्दहरूलाई सङ्गति गर्नमा क्रियाको महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी हुन्छ । जस्तै: पढ्न, लेख्न, भयो, गयो आदि ।

आ) अविकारी

लिङ्ग, वचन, काल, पक्ष, पुरुष, आदर आदिका आधारमा रूप परिवर्तन नहुने शब्दलाई अविकारी भनिन्छ । अविकारी शब्दका प्रकार यस किसिमका छन् :

क्रियायोगी

क्रियाको विशेषता तथा परिवेश जनाउने शब्दलाई क्रियायोगी भनिन्छ । यसबाट रीति, आवृत्ति आदि विशेषता र काल, स्थान, हेतु, परिणाम, प्रयोजन, सर्त, स्थिति आदि परिवेश बुझाउने हुन्छ । जस्तै: आज, वरिपरि, फटाफट, यसरी, बारम्बार आदि । सरासरी, चाँडै आदि ।

नामयोगी

विभिन्न किसिमका अर्थगत सम्बन्ध जनाउन नाम वा नाम स्थानीय शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । जस्तै: भोलाभिन्न, टेबलमाथि, जमिनमुनि, श्यामसँग खोलापारि, धरमाथि आदि ।

संयोजक

शब्द, पदावली, वाक्यांश र वाक्याहरूलाई जोड्ने अव्यय पदलाई संयोजक भनिन्छ । जस्तै: र, वा, पनि, यसर्थ, किनकि, तर, किन्तु, परन्तु आदि ।

संयोजक जम्मा दुई किसिमका छन् : निरपेक्ष संयोजक र सापेक्ष संयोजक । निरपेक्ष संयोजकले संयुक्त वाक्यको निर्माण गर्छ भने सापेक्ष संयोजकले मिश्र वाक्यको निर्माण गर्छ । निरपेक्ष संयोजकभित्र र, अनि, पनि तर पर्दछन् भने सापेक्ष संयोजकभित्र जब/तब, जहाँ/त्यहाँ, जसरी/त्यसरी आदि ।

निपात

आफ्नो खास अर्थ नभएको तर नजिकको पदलाई प्रभावित पारी वाक्यको अर्थमा मिठास उत्पन्न गराउन सक्ने अविकारी पदलाई निपात भनिन्छ । यसले आफू वाक्यभन्दा अलग रहँदा अर्थ दिन नसके तापनि वाक्यमा समावेश भइसकेपछि वाक्यको अर्थलाई रोचकपूर्ण बनाउने गर्दछ । जस्तै: नै, पो, त, नि, लौ, है, खै आदि ।

विस्मयादिबोधक

वक्ताको मनमा उत्पन्न हुने हर्ष, पीडा, शोक, विस्मय, घृणा, सम्बोधन, प्रशंसा, निन्दा आदि भाव बुझाउने अविकारी पदलाई विस्मयादिबोधक भनिन्छ । जस्तै: आहा, ऐया, कठै, धत्, छि:छि, हरे, अरे, ए राम नमस्ते आदि ।

निष्कर्ष

भाषा सिकाउनु भनेको भाषाका चारै सीपको अभ्यास गराउनु हो । भाषिक सीप विकासका लागि शब्दभण्डारको ज्ञानको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसका लागि भाषा पाठ्यपुस्तकमा शब्दभण्डार प्रयोगमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । शब्द ज्ञान दिँदा परिचित शब्दहरूको साथै नयाँ शब्दहरूलाई समेत पाठमा समावेश गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

यस परिच्छेदमा शब्दभण्डारको परिचय, शब्दको वर्गीकरण, संरचनाका आधारमा शब्दको विश्लेषण गर्ने उद्देश्यले यिनीहरूका बारेमा सामान्य परिचय दिने जमर्को गरिएको छ । शब्दको वर्गीकरणमा स्रोतका आधारमा मौलिक र आगन्तुक, पदहरूको परिचय दिइएको छ । व्युत्पत्ति र अर्थका आधारमा शब्द विश्लेषणको परिचय गराइएको छ किनकि शोध कार्यमा यी कुराहरू क्षेत्र र सीमाअन्तर्गत पर्दैनन् ।

अध्याय तीन

अनुसन्धान विधि

अनुसन्धान ढाँचाको प्रकृति र प्रकार

अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न विभिन्न अनुसन्धानात्मक ढाँचाको प्रयोग गरिन्छ । त्यसमा ऐतिहासिक, वर्णनात्मक, क्षेत्रीय अध्ययन, पुस्तकालयीय तथा परिमाणात्मक र गुणात्मक ढाँचा पर्दछन् । यी सबै ढाँचाहरूमध्ये यो अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्न पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ । अतः पुस्तकालयीय विधिको सम्बन्धमा सामान्य धारणात्मक परिचय दिइन्छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन स्रोत

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोतका रूपमा पुस्तकालयीय विधिअन्तर्गत आधिकारिक महत्त्वपूर्ण पुस्तक, पुस्तकालयमा रहेका सम्बन्धित पुस्तक, विषयगत पत्रिका, सन्दर्भ सूची, शब्दकोश, शोध प्रतिवेदन तथा वेवसाइडहरूलाई लिइएको छ । साथै विषयगत समस्या समाधानका लागि सम्बद्ध विषयका विशिष्ट विद्वान र विशेषज्ञहरूसँग समेत परामर्श लिइएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनहरू

यस अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क जुटाउनका लागि प्रयोग गरिने तथ्याङ्क सङ्कलनका साधनका रूपमा मुख्यतः अध्ययन अवलोकनको प्रयोग गरिएको छ । साथै आवश्यकता हेरी छलफल तथा विशेषज्ञहरूको सल्लाह लिइएको छ ।

तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

सामान्यतः शब्दभण्डार सम्बन्धी अध्ययनमा पुस्तकालयीय विधिकै प्रयोग गरिन्छ । यहाँ कक्षा १० को नेपाली भाषा पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डार अन्तर्गत आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन गर्नुपर्ने भएकाले सोसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क सङ्कलन गर्दा निम्न विधि अपनाइएको छ ।

सर्वप्रथम नेपाली पाठ्यपुस्तकका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरू छुट्याएर देखाइएको छ। यसरी देखाउँदा शब्दहरूलाई नेपाली बृहद् शब्दकोशको प्रविष्टिका आधारमा राखिएको छ। छुट्याइएका शब्दहरूलाई देशज र विदेशज भाषा स्रोतका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ। ती शब्दहरूमा पनि देशज आगन्तुक शब्दमा कुनकुन भाषाबाट आएका हुन् छुट्याएर देखाइएको छ। शब्दवर्गका दृष्टिले छुट्याउँदा नाम, विशेषण र अव्यय शब्दहरूलाई मात्र आधार राखेर छुट्याइएको छ। शब्दहरू गणना गर्दा दोहोरिएका शब्दलाई एकभन्दा बढी समावेश गरिएको छैन। विभक्ति, बहुवचन बोध, प्रत्यय लागेका शब्दलाई अलग गणना गरिएको छैन।

तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

माथि उल्लेखित शोधात्मक विषयवस्तु वा सामग्रीहरूको सङ्कलन र तयारी गरिसकेपछि तिनीहरूलाई पुस्तकालयीय विधि अन्तर्गत वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अपनाउँदै प्रस्तुतीकरण गरिएको छ।

अनुसन्धान प्रक्रिया

तथ्याङ्क विश्लेषण अध्ययन अनुसन्धानको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो। विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त जानकारीलाई व्याख्या विश्लेषण गरी अन्तिमठनिष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ। यस अनुसन्धानलाई निश्चित उद्देश्य प्राप्ति र निष्कर्षमा पुऱ्याउन मुख्यतः पुस्तकालयीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ। सङ्कलित सामग्रीहरूको अध्ययन विश्लेषणका क्रममा सैद्धान्तिक आधार तयार पार्न विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू, शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधपत्रहरू, भाषा शिक्षण सम्बन्धी पुस्तकहरू, लेखरचना, टिपोट, प्रतिवेदनहरू साथै प्रकाशित र अप्रकाशित शोधपत्रबाट सामग्रीहरू सङ्कलन गरिएको छ। सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि पुस्तकालयीय विधिलाई आधार बनाएर विश्लेषण गरिएको छ। आवश्यकताअनुसार तालिकीकरण समेत गरिएको छ। प्रस्तुत शोधपत्र निर्माण गर्दा कक्षा दशको नेपाली किताबमा समावेश गरिएका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन, विश्लेषण गरिएको छ।

अध्याय चार

तथ्याङ्क सामग्रीको व्याख्या विश्लेषण

आगन्तुक शब्दको व्याख्या विश्लेषण

प्रस्तुत शोधपत्र माध्यमिक शिक्षा कक्षा दशको नेपालीमा समावेश भएका चारवटा कथा विधा अन्तर्गत चारवटा कथा रहेका छन् । जसअन्तर्गत 'जन्मभूमि', गुरुप्रसाद मैनालीको 'प्रत्यागमन', गोविन्दबहादुर मल्ल 'गोठाले'को 'लक्ष्मीपूजा' र भवानी भिक्षुको 'माउजङ्ग बाबुसाहेकको कोट' जस्ता कथाहरू रहेका छन् । त्यसैगरी दुईवटा जीवनी रहेका छन् । जसअन्तर्गत 'सन्दुक रुइत'को जीवनी, र 'क्लारा जेटकिन'को जीवनी रहेका छन् । त्यस्तै 'म पनि सक्छु' मनोवाद र 'स्थानीयकरणभन्दा व्यापारीकरण बेस' वादविवाद रहेका छन् ।

प्रायः नेपालका प्रसिद्ध तथा खारिएका कथाकारहरूले रचना गरेका यी कथाहरू अत्यन्तै स्तरीय रहेका कुराप्रति दुई मत छैन । यी कथाहरूको रचना गर्दा सर्जकहरूले विभिन्न शब्दहरू जस्तै: तत्सम, तद्भव तथा आगन्तुक स्रोतका शब्दहरूको प्रयोग के कसरी गरेका छन् भनी पहिल्याउने कार्य यस अनुसन्धानमा गरिएको छ । यसरी अनुसन्धान गर्दा आगन्तुक शब्दलाई भाषा स्रोतका आधारमा तथा शब्दवर्गका आधारमा छुट्याएर तिनीहरूको सूक्ष्म अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने जमर्को यस अनुसन्धानमा गरिएको छ । त्यसैगरी २ वटा जीवनी रहेका छन् । जसअन्तर्गत सन्दुक रुइत र क्लारा जेटकिनको जीवनी रहेका छन् । यसलाई निम्नानुसार चर्चा गर्न सकिन्छ ।

'जन्मभूमि' कथा

'जन्मभूमि' कथामा भएका आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । जसअनुसार निम्न १५ आगन्तुक शब्दहरू रहेका देखिन्छन् ।

जस्तै:

फौज	हालत	हक
हजुर	आवाज	दरबार
बयान	मतलब	तयार

असल	कदर	कदम
बेला	आखिर	ताजा

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

माथि देखाइए अनुसार आगन्तुक शब्दहरूमा फौज, हालत, हक, हजुर, आवाज, दरबार, बयान जस्ता शब्दहरू देखाइएको छ । त्यसैगरी मतलब, तयार, असल, कदर, कदम, बेला, आखिर, ताजा जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

प्रस्तुत कथामा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग नगरिएको पाइयो भने १५ वटा विदेशज आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएका छन् ।

भाषास्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा विदेशज आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तालिकामा देखाएको छ :

क) देशज आगन्तुक शब्द : x

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	विदेशज शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	हिन्दी	बेला	१
२.	अरबी	फौज, हक, हालत, हजुर, मतलब, तयार, असल, कदर, कदम	९
३.	फारसी	आवाज, बयान, आखिर, ताजा, दरबार	५

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'जन्मभूमि' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा १५ आगन्तुक शब्द पाइयो । प्रस्तुत कथामा देशज शब्दको प्रयोग नगरेको पाइयो ।

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'जन्मभूमि' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा १५ आगन्तुक शब्द पाइन्छ। ती शब्दहरूमा सबै शब्द विदेशज आगन्तुक पाइयो। जसमध्ये शब्दहरूमा १ वटा हिन्दी, ९ वटा अरबी, ५ वटा फारसी भाषाबाट आएका छन्।

प्रस्तुत कथा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएको कथा हो। जसमा कथाकारले एउटै पनि देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग नगर्नाले विद्यार्थी भाइबहिनीहरूमा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग तथा पठन पाठनमा कठिन हुन जान्छ। त्यसैले प्रत्येक कथामा देशज आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तलको तालिकामा देखाइएको छ।

तालिका नं. ४.२ : शब्दवर्गका आधारका आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	फौज, आवाज, मतलब, नाम, कदम, बेला, दरबार	७
२.	विशेषण	हालत, हक, बयान, तयार, असल, आखिर, ताजा	७
३.	सर्वनाम	हजुर	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा तालिकाको आधारमा 'जन्मभूमि' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमध्ये ७ वटा नाम शब्द प्रयोग भएको पाइयो। माथिको तालिका अनुसार ७ वटा विशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ भने १ वटा सर्वनाम शब्दको प्रयोग भएको पाइयो। यसरी कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमा नाम र विशेषण शब्दको वर्चस्व रहेको पाइयो।

माथिको तालिकालाई नाम र विशेषणको उपस्थिति बराबरी रहेको देखिन्छ । थोरै मात्र सर्वनाम शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । नाम र विशेषण शब्दको तुलनामा सर्वनाम शब्दको अत्यन्त कम मात्र प्रयोग भएको पाइयो ।

‘प्रत्यागमन’ कथा

प्रस्तुत कथा गुरुप्रसाद मैनालीको रहेको छ । उक्त ‘प्रत्यागमन’ कथामा भएका आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । जसअनुसार ‘प्रत्यागमन’ कथामा निम्न ३० वटा आगन्तुक शब्दहरू रहेका छन् ।

जस्तै:

कौसी	टेलिफोन	बगैँचा
रिजल्ट	कुर्सी	गरिब
मामुली	तलब	आँचल
तागत	इशारा	तामदान
जेब	अङ्ग्रेजी	अखबार
टेबुल	कार	ज्यामी
दौलत	मास्टर	हजुर
टाइम	रौनक	बदलिनु
रुमाल	प्लेट	मोटर
ड्राइभर	टुकी	ग्लास

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा देखाइए अनुसार आगन्तुक शब्दहरूमा कौसी, टेलिफोन, बगैँचा, रिजल्ट, कुर्सी, गरिब, मामुली, तलब, आँचल, तागत, इशारा, तामदान, जेब, अङ्ग्रेजी जस्ता शब्दहरू समावेश भएका छन् । त्यसैगरी अखबार, टेबुल, कार, ज्यामी, दौलत, मास्टर, हजुर, टाइम, रौनक, बदलिनु, रुमाल जस्ता शब्दहरूको पनि प्रयोग गरिएको छ । त्यसैगरी प्लेट, मोटर, ड्राइभर, टुकी, ग्लास जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोगले कथालाई सौन्दर्य प्रदान गरेको देखिन्छ । कथाकार गुरुप्रसाद मैनालीका कथामा धेरैजसो आगन्तुक शब्दको प्रयोग

भएको पाइन्छ । प्रस्तुत कथामा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग १ वटा मात्र प्रयोग भएको पाइयो भने २९ वटा विदेशज आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएका छन् । यसरी हेर्दा देशज मैनालीको कथा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग अत्यन्त न्यून देखिन्छ ।

नेपाली पाठ्यपुस्तकमा यसरी देशज शब्दको कम प्रयोगले बालबालिकाको देशज शब्दप्रतिको भुकाव कम हुने देखिन्छ । त्यसैले कथाकारले देशज आगन्तुक धेरैभन्दा धेरै प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भाषास्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा देशज र विदेशज आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तालिकामा देखाएको छ :

क) देशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.३ : देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१	नेवारी	कौसी, ज्यामी	२
२.	थारु	टुकी	१

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.४ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	अङ्ग्रेजी	टेलिफोन, रिजल्ट, कुर्सी, अङ्ग्रेजी, टेबुल, ग्लास, कार, मास्टर, प्लेट, मोटर, ड्राइभर	११
२.	अरबी	गरिब, मामुली, तलब, तागत, इशारा, अखबार, मतलबी, दौलत, हजुर, रौनक, बदलिनु, तामदाम	१२
३.	फारसी	बगैँचा, जेब, रुमाल	३
४.	हिन्दी	आँचल	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

माथिको तालिका अनुसार भाषास्रोतका आधारमा 'प्रत्यागमन' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन गर्दा जम्मा ३० आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइयो । जसअन्तर्गत प्रस्तुत कथामा ३ वटा देशज शब्दको प्रयोग गरेको पाइयो ।

त्यसैगरी भाषास्रोतका आधारमा 'प्रत्यागमन' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन गर्दा जम्मा ३० आगन्तुक शब्द पाइयो । ती शब्दहरूमा ३ वटा देशज शब्द पाइयो जुन शब्द २ वटा नेवारी र १ वटा थारु भाषाबाट आएको पाइयो भने २७ वटा विदेश शब्दहरूको प्रयोग गरेको पाइयो । जसमध्ये शब्दहरूमा १२ वटा अरबी, ११ वटा अङ्ग्रेजी, फारसी र १ वटा हिन्दी भाषाबाट आएका छन् ।

प्रस्तुत कथा गुरुप्रसाद मैनालीद्वारा रचना गरिएको हो । जसमा कथाकारले थोरै मात्र देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्दा भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन गर्ने कक्षा दशका विद्यार्थीहरूका लागि देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग तथा पठन पाठनमा कठिन हुन जान्छ । त्यसैले प्रत्येक कथामा देशज आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत कथा शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. ४.५ : शब्दवर्गका आधारका आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	कौसी, टेलिफोन, बगैँचा, रिजल्ट, कुर्सी, तलब, आँचल, तागत, तामदान, जेब, अङ्ग्रेजी, अखबार, कार, दौलत, ज्यामी, मास्टर, टाइम, रुमाल, प्लेट, टेबुल, मोटर, ड्राइभर, टुकी	२३
२.	विशेषण	गरिब, मामुली, इशारा, मतलबी, रौनक	५
३.	सर्वनाम	हजुर	१
४.	क्रियाविशेषण	बदलिनु	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

माथिको तालिकाको आधारमा 'प्रत्यागमन' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमध्ये २३ वटा नाम शब्द प्रयोग भएको पाइयो ।

माथिको तालिका अनुसार ५ वटा विशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ, भने १ वटा सर्वनाम र १ वटा क्रियाविशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । यसरी कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमा नाम शब्दको वर्चस्व रहेको पाइयो ।

माथिको तालिकालाई नाम उच्च रहेको देखिन्छ, भने विशेषण शब्दको केही मात्र प्रयोग भएको पाइयो । माथिको तालिका अनुसार अत्यन्त कम मात्रामा सर्वनाम र क्रियाविशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । नाम शब्दको तुलनामा विशेषण कम देखिन्छ, भने विशेषणको तुलनामा सर्वनाम र क्रियाविशेषण शब्दको अत्यन्त कम मात्र प्रयोग भएको पाइयो ।

'लक्ष्मीपूजा' कथा

गोविन्दबहादुर मल्ल गोठालेको 'लक्ष्मीपूजा' कथामा भएका आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । जसअनुसार निम्न ११ आगन्तुक शब्दहरू रहेका देखिन्छन् ।

जस्तै:

दिल	मालिक	ताजगी
हलुवाई	बजार	बखत
गरिब	सवारी	तस्विर
ख्याक	खल्ती	

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

माथि देखाइए अनुसार आगन्तुक शब्दहरूमा दिल, मालिक, बखत, गरिब, सवारी, तस्विर, ख्याक, खल्ती जस्ता शब्दहरू देखाइएको छ ।

प्रस्तुत कथामा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग १ वटा पाइयो भने १० वटा विदेशज आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएका छन् ।

भाषास्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा देशज र विदेशज आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तालिकामा देखाएको छ ।

क) देशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.६ : देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	नेवारी	ख्याक	१

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.७ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	फारसी	दिल, सवारी, बजार, खल्ती	४
२.	अरबी	मालिक, हलवाई, बखत, गरिब, तस्विर	५
३.	हिन्दी	ताजगी	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'लक्ष्मीपूजा' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा ११ आगन्तुक शब्द पाइयो । प्रस्तुत कथामा देशज शब्द १ वटा पाइयो भने विदेशज शब्द १० वटा पाइयो ।

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'लक्ष्मीपूजा' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा ११ आगन्तुक शब्द पाइन्छ । ती मध्ये १ वटा देशज शब्द पाइयो । जुन शब्द नेवारी भाषाबाट आएको पाइयो भने बाँकी १० वटा विदेशज आगन्तुक शब्द पाइयो । जसमध्ये १ वटा हिन्दी, ५ वटा अरबी, ४ वटा फारसी भाषाबाट आएका छन् ।

प्रस्तुत कथा सम्पादन गोविन्दबहादुर मल्ल गोठालेबाट प्रकाशित भएको कथा हो । जसमा कथाकारले १ वटा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन् । थोरै मात्र देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्नाले विद्यार्थी भाइबहिनीहरूमा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग तथा पठन पाठनमा कठिन हुन जान्छ । त्यसैले प्रत्येक कथामा देशज आगन्तुक शब्दको बढीभन्दा बढी प्रयोग गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ४.८ : शब्दवर्गका आधारका आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	दिल, हलवाई, बजार, ख्याक, सवारी, खल्ली	६
२.	विशेषण	मालिक, ताजगी, बखत, गरिब	५

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा तालिकाको आधारमा 'लक्ष्मीपूजा' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमध्ये ६ वटा नाम शब्द प्रयोग भएको पाइयो । माथिको तालिकामा ५ वटा विशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमा नाम र विशेषण शब्दको वर्चस्व रहेको पाइयो । सर्वनाम, क्रियाविशेषण, अव्यय जस्ता शब्दको प्रयोग नगर्नाले विद्यार्थीहरूमा शब्द चयन गर्न कठिन हुने देखिन्छ । माथिको तालिकालाई नामको उपस्थिति बढी छ र विशेषणको उपस्थिति केही कम रहेको देखिन्छ ।

'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथा

भवानी भिक्षुको 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथामा भएका आगन्तुक शब्दहरूलाई भाषा स्रोत र शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ । जसअनुसार निम्न ५१ आगन्तुक शब्दहरू रहेका देखिन्छन् ।

जस्तै:

कोट	बाबुसाहेब	ओभरकोट
रैती	बक्सस	हिन्दुस्थानी
कम्पनी	अङ्ग्रेज	दुनियाँ
तह	बेलायत	जर्मनी
रुस	रोम	फ्रेम
तस्विर	खोज	सुब्बा
मामुली	बदमासी	बजार
सक्कली	मुस्कल	स्त्री
हिफाजत	नजर	टाइम
चुरोट	काइदा	मामुली
सरकार	प्यान्ट	आम्दानी
मेच	खद्दर	इज्जत
ड्राइवासिड	ड्राइक्लिनिड	लखनउ
रफु	प्लाष्टिक	प्याकिड
डेलिभरी	लेमनजुस	सिसी
गुलबहादुर	कम्पनी	मुस्कल
खुशी	पकेट	जेब

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत तालिकामा देखाइए अनुसार आगन्तुक शब्दहरूमा कोट, बाबुसाहेब, ओभरकोट, रैती, बक्सस, हिन्दुस्थानी, कम्पनी, अङ्ग्रेज, दुनियाँ, तह, बेलायत, जर्मनी, रुस, रोम, फ्रेम, तस्विर, फौज, सुब्बा, मामुली, बदमासी, बजार, सक्कली, मुस्कल रहेका छन् ।

त्यसैगरी स्त्री, हिफाजत, नजर, टाइम, चुरोट, काइदा, सरकार, प्यान्ट, आम्दानी, मेच, खद्दर, इज्जत, ड्राइवासिड, ड्राइक्लिनिक, लखनउ, रफु, प्लाष्टिक, प्याकिड, डेलिभरी, लेमनजुस, सिसी, गुलबहादुर, कम्पनी, मुस्कल, खुशी, पकेट, जेब जस्ता शब्दहरू जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग नगरिएको पाइयो भने ५१ वटा विदेशज आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएका छन् ।

भाषास्रोतका आधारमा शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा देशज र विदेशज आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तालिकामा देखाएको छ ।

क) देशज आगन्तुक शब्द : x

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.९ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	हिन्दी	स्त्री, खद्दर, लखनउ	३
२.	अरबी	सक्कली, मुस्किल, हिफाजत, नजर, मामुली, इज्जत, रफु, मुस्किल, खुशी	९
३.	फारसी	बक्सस, हिन्दुस्थानी, तह, सुब्बा, बदमासी, बजार, काइदा, सरकार, आम्दानी, सिसी, गुलबहादुर, जेभ	१२
४.	अङ्ग्रेजी	कोट, ओभरकोट, कम्पनी, अङ्ग्रेज, फ्रेम, टाइम, चुरोट, प्यान्ट, मेच, ड्राइवासिड, ड्राइक्लिनिक, प्लाष्टिक, प्याकिड, डेलिभरी, लेमनजुस, पकेट	१६
५.	बेलायती	बेलायत	१
६.	जर्मनी	जर्मनेली	१
७.	रुसी	रुस	१
८.	रोमेली	रोम	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा ५१ आगन्तुक शब्द पाइयो । प्रस्तुत कथामा देशज शब्दको प्रयोग नगरेको पाइन्छ ।

प्रस्तुत कथामा भाषास्रोतका आधारमा 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा जम्मा ५० आगन्तुक शब्द पाइन्छ। ती शब्दहरूमा सबै शब्द विदेशज आगन्तुक रहेका छन्। जसमध्ये शब्दहरूमा ३ वटा हिन्दी, ९ वटा अरबी, १२ वटा फारसी, १६ वटा अङ्ग्रेजी, १ वटा रुस, १ वटा जर्मनी र १ वटा बेलायती भाषाबाट आएका छन्।

प्रस्तुत कथा भवानी भिक्षुद्वारा लिखित भएको कथा हो। जसमा कथाकारले एउटै पनि देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग नगर्नाले विद्यार्थी भाइबहिनीहरूमा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग तथा पठन पाठनमा कठिन हुन जान्छ। त्यसैले प्रत्येक कथामा देशज आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण निम्नअनुसार तलको तालिकामा देखाइएको छ :

तालिका नं. ४.१० : शब्दवर्गका आधारका आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	कोट, बाबुसाहेब, ओभरकोट, रैती, कम्पनी, दुनियाँ, तह, बेलायत, रुस, रोम, फ्रेम, तस्वर, फौज, सुब्बा, बदमासी, बजार, स्त्री, नजर, टाइम, चुरोट, सरकार, प्यान्ट, मेच, इज्जत, ड्राइवासिड, ड्राइक्लिनिक, खद्दर, लखनउ, प्लाष्टिक, प्याकिड, लेमनजुस, सिसी, पकेट, जेब	३६
२.	विशेषण	बक्सिस, हिन्दुस्थानी, अङ्ग्रेज, जर्मनी, मामुली, सक्कली, मुस्कल, हिफाजत, काइदा, आम्दानी, रफु, डेलिभरी, गुलबहार, मुस्कल, खुशी	१५

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

प्रस्तुत कथामा तालिकाको आधारमा 'माउजड बाबुसाहेकको कोट' कथामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गगत विश्लेषण गर्दा कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमध्ये ३६ वटा नाम शब्द प्रयोग भएको पाइन्छ ।

उक्त तालिका अनुसार १५ वटा विशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । यसरी कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमा नाम र विशेषण शब्दको वर्चस्व रहेको पाइन्छ ।

प्रस्तुत तालिकालाई नाम र विशेषणको उपस्थिति बराबरी रहेको देखिन्छ । थोरै मात्र सर्वनाम शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । नाम र विशेषण शब्दको तुलनामा सर्वनाम शब्दको अत्यन्त कम मात्र प्रयोग भएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकमा चारवटा कथा विधा अन्तर्गत १०७ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । जसमा ४ वटा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो भने १०३ वटा विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस अध्ययनले के देखाउँछ भने कथाकारहरूले देशज आन्तगुकको प्रयोग अत्यन्त न्यून मात्र गरेको पाइन्छ ।

यसले विद्यार्थी भाइवहिनीहरूमा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्ने शैलीको विकास नहुन सक्छ । त्यसैले देशज आगन्तुक शब्दको बढीभन्दा बढी प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

'सन्दुक रुइत'को जीवनी

'सन्दुक रुइत'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोत तथा शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने जमर्को गरिएको छ । जसअनुसार उक्त जीवनीमा जम्मा ४० आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

जस्तै:

सन्दुक रुइत	कम्प्युटर	सोनाम
केसाड	लामा	रुइतेक्टोमी
ओलाडचुड	च्याङ्ग्रा	डाक्टर
दार्जिलिङ	विरानो	तयार
होटेल	आइएसी	क्याम्पा
एमबीबीएस	अप्रेसन	इन्ट्राओकुलर
अष्ट्रेलिया	फ्रेडहलोज	लेन्स
अमेरिकी	कोरिया	भियतनाम
थाइल्याण्ड	यूरोप	भिडियो
जियोग्राफिक	बिबिसी	टेलिभिजन
च्यानल	सटिकनु	इटलियन
आउट	न्युयोर्क टाइम्स	मिनेट
अर्डर	अष्ट्रेलिया	स्टिफानो
करिब		

भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत शोधपत्रमा भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण गरिएको छ । त्यसलाई देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दका रूपमा छुट्याइएको छ । यसलाई निम्नअनुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

क) देशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.११ : देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
	भोटे	सन्दुक रुइत, सोनाम, केसाड, लामा, रुइतेक्टोमी	५

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१२ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	चि.ति.	ओलाडचुड	१
२.	भोट ब.	च्याङ्ग्रा, दार्जिलिङ	२
३.	अङ्ग्रेजी	डाक्टर, होटल, आइएसी, क्याम्पा, एमबीबीएस, अप्रेसन, इन्ट्राओकुलर, अष्ट्रेलिया, फ्रेडहलोज, लेन्स, अमेरिकी, भिडियो, जियोग्राफिक, टेलिभिजन, च्यानल, सट्टिकनु, इटलियन, आउट, न्युयोर्क टाइम्स, मिनेट, अर्डर, स्टिफानो, कम्प्युटर	२४
४.	फारसी	विरानो	१
५.	अरबी	तयार, करिब,	२
६.	कोरियन	कोरिया	१
७.	भियतनामी	भियतनाम	१
८.	थाइल्याण्डेली	थाइल्याण्ड	१
९.	युरोपियन	यूरोप	१
१०.	इटलियन	इटलियन	१
११.	बेलयाती	बिबिसी	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'सन्दुक रुइत'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ४० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । उक्त शब्दहरूमा देशज आगन्तुक शब्द पाइदैन ।

उक्त तालिकाको आधारमा 'सन्दुक रुइत'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ४० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । यी मध्ये अङ्ग्रेजी २४ वटा, फारसी १ वटा, अरबी २ वटा भोटे ५ वटा, चिनियाँ

तिब्बती १ वटा, भोट बर्मेली २ वटा, कोरियन १ वटा, भियतनामी १ वटा, थाइल्याण्ड १ वटा, युरोपियन १ वटा, बेलायत १ वटा विदेशजबाट आएको पाइन्छ ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

‘सन्दुक रुइत’को जीवनीमा भएका आगन्तुक शब्दलाई शब्दवर्गका आधारमा निम्नअनुसार छुट्याइएको छ ।

तालिका नं. ४.१३ : शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	सन्दुक रुइत, सोनाम, केसाड, ओलाङ्चुङ, च्याङ्ग्रा, डाक्टर, दार्जिलिङ, होटल, क्याम्पा, अप्रेशन, इन्ट्राओकुलर, अष्ट्रेलिया, फ्रेडहलोज, लेन्स, कोरिया, भियतनाम, थाइल्याण्ड, युरोप, भिडियो, जिओग्राफिक, बिबिसी, टेलिभिजन, च्यानल, न्युयोर्क टाइम्स, मिनेट, अडर, अष्ट्रेलिया, स्टिफानो, करिव, कम्प्युटर	३१
२.	विशेषण	रुइतेक्टोमी, लामा, विरानो, तयार, आइएस्सी, एमवीवीएस, अमेरिकी, इटलियन, आउट	९

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा ‘सन्दुक रुइत’को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ४० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । उक्त शब्दहरूमा नाम ३१ वटा, ९ वटा विशेषण रहेको पाइन्छ ।

‘क्लारा जेटकिन’को जीवनी

‘क्लारा जेटकिन’को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोत तथा शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने जमर्को गरिएको छ । जसअनुसार उक्त जीवनीमा जम्मा ३३ आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

जस्तै:

क्लारा जेटकिन	हरहमेशा	सन्
जर्मनी	गोटफिल्ड	जोसेफिल्ड
गरिबी	फ्रेन्च	इटलियन
अङ्ग्रेजी	ओसिप जेटकिन	रसियन
मोजमस्ती	अष्ट्रिया	फ्याक्ट्री
मजदुर	युरोप	पेरिस
क्याक्सिम	कोन्टाइन	फ्रेडरिक जन्डल
सोसल डेमोक्रेसी	डाइग्लेथिट	आवाज
जिम्मेवारी	रोजा	कार्ल लिबनेच्ट
लुइसकोलर	वहाना	रिचस्टेग
हिटलर	सोभियत	

भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत शोधपत्रमा भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण गरिएको छ । त्यसलाई देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दका रूपमा छुट्याइएको छ । यसलाई निम्नअनुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

क) देशज आगन्तुक शब्द : x

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१४ : देशज र विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	अङ्ग्रेजी	क्लारा जेटकिन, सन्, गोटफिल्ड, जोसेफिल्ड, फ्रेन्च, अङ्ग्रेजी, ओसिप जेटकिन, फ्याक्ट्री, म्याक्सिम, कोन्टाइन, फ्रेडरिक जन्डल, सोसल डेमोक्रेसी, डाइग्लेथिक, कार्ल लिबनेच्ट, लुइस कोलर, रिचस्टेग	१७
२.	फारसी	वहाना, हरहमेशा, आवाज, रोजा	४
३.	जर्मन	जर्मनी, हिटलर	२
४.	अरबी	गरिबी, मोजमस्ती, जिम्मेवारी	३
५.	रसियन	रसिया, सोभियत	२
६.	अष्ट्रियन	अष्ट्रिया	१
७.	युरोपियन	यूरोप	१
८.	पेरिसियन	पेरिस	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'क्लारा जेटकिन'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३२ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । उक्त शब्दहरूमा देशज आगन्तुक शब्द पाइएन ।

उक्त तालिकाको आधारमा 'क्लारा जेटकिन'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३२ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । यी मध्ये अङ्ग्रेजी १७ वटा, ४ वटा फारसी, २ जर्मनबाट, ३ वटा अरबी, रसियन १ वटा, अष्ट्रियन १ वटा, युरोपियन १ वटा, पेरिसियन १ वटा विदेशज आगन्तुक शब्द पाइन्छ ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

'क्लारा जेटकिन'को जीवनीमा भएका आगन्तुक शब्दलाई शब्दवर्गका आधारमा निम्नअनुसार छुट्याइएको छ :

तालिका नं. ४.१५ : शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	क्लारा जेटकिन, सन्, जर्मनी, गोटफ्रिड, जोसेफ्रिड, गरिबी, फ्रेन्च, अङ्ग्रेजी, ओसिप जेटकिन, अष्ट्रिया, फ्याक्ट्री, युरोप, पेरिस, म्याक्सिम, कोन्टाइन, फ्रेडरिकस जन्डल, सोसल डेमोक्रेसी, डाइग्लेथिट, आवाज, जिम्मेवारी, रोजा, कार्ल लिबेन्चे, रिचस्टेग, हिटलर, सोभियत	२६
२.	विशेषण	वहाना, जिम्मेवारी, मजदुर, मोजमस्ती, रसियन, इटलियन, हरहमेशा	७

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'क्लारा जेटकिन'को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३२ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। उक्त शब्दहरूमा नाम २६ वटा र ७ वटा विशेषण रहेको पाइन्छ।

प्रस्तुत पाठ्यपुस्तकमा दुईवटा जीवनी विधा अन्तर्गत ७७ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। जसमा ५ वटा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ जुन भोटे भाषाबाट आएको पाइन्छ। बाँकी ७२ वटा विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। यस अध्ययनले के देखाउँछ जीवनी विधा चयन गर्दा देशज आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग भएका जीवनीहरू चयन गर्नु आवश्यक देखिन्छ। प्रस्तुत दुवै जीवनीमा देशज आन्तगुकको प्रयोग अत्यन्त न्यून मात्र गरेको पाइन्छ। यसले विद्यार्थी भाइबहिनीहरूमा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्ने शैलीको विकास नहुन सक्छ। त्यसैले देशज आगन्तुक शब्दको बढीभन्दा बढी प्रयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ।

'म पनि सक्छु' मनोवाद

'म पनि सक्छु' मनोवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोत तथा शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने जमर्को गरिएको छ। जसअनुसार उक्त मनोवादमा जम्मा २१ आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

जस्तै:

पोलियो	फर्निचर	रिले
भलिबल	चेस	खुसी
फुटबल	गरिब	यार्सागुम्बा
टर्चलाइट	अस्पताल	बदलिनु
डाक्टर	इन्जिनियर	ग्रीस
हेलेनकेलर	स्टेफेनहकिड	कमजोर
ठीक	सायद	तयार

भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत शोधपत्रमा भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण गरिएको छ । त्यसलाई देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दका रूपमा छुट्टयाइएको छ । यसलाई निम्नअनुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

क) देशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१६ : देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
	भोटे	यासागुम्बा	१

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१७ : विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	हिन्दी	ठीक, बदलिनु	२
२.	अङ्ग्रेजी	पोलियो, फर्निचर, रिले, भलिबल, चेस, फुटबल, टर्चलाइट, अस्पताल, डाक्टर, इन्जिनियर, बैंक, हेलेनकेलर, स्टेफेनहकिड,	१३
३.	फारसी	खुसी, कमजोर	२
५.	अरबी	सायद, गरिब	२
६.	ग्रीसेली	ग्रीस	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'म पनि सक्छु' मनोवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा २१ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । उक्त शब्दहरूमा १ वटा मात्र देशज आगन्तुक शब्द पाइन्छ ।

उक्त तालिकाको आधारमा 'म पनि सक्छु' मनोवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा २१ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। यी मध्ये अङ्ग्रेजी १३ वटा, फारसी २ वटा, अरबी २ वटा भोटे १ वटा, हिन्दी २ र ग्रीसेली १ वटा रहेको पाइयो विदेशजबाट आएको पाइयो भने १ वटा मात्र देशज शब्द पाइन्छ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

'म पनि सक्छु' मनोवादमा भएका आगन्तुक शब्दलाई शब्दवर्गका आधारमा निम्नअनुसार छुट्टयाइएको छ।

तालिका नं. ४.१८ : शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	पोलियो, फर्निचर, भेलिबल, चेस, खुसी, फुटबल, यार्सागुम्बा, टर्चलाइट, डाक्टर, अस्पताल, इन्जिनियर, बैंक, ग्रीस, हेलेनकेलर, स्टेफेननहकिड	१६
२.	विशेषण	रिले, गरिब, बदलिनु, कमजोर	४
	क्रिया विशेषण	सायद	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'म पनि सक्छु' मनोवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा २१ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। उक्त शब्दहरूमा नाम १६ वटा, ४ वटा विशेषण र क्रिया विशेषण १ वटा रहेको पाइयो।

‘स्थानीयकरणभन्दा व्यापारीकरण वेस’ वादविवाद

‘स्थानीयकरण भन्दा व्यापारीकरण वेस’ वादविवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोत तथा शब्दवर्गगत आधारमा विश्लेषण गर्ने जमर्को गरिएको छ । जसअनुसार उक्त वादविवादमा जम्मा ३० आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग गरिएको पाइन्छ ।

जस्तै:

सुनुवार	चौधरी	मगर
लाक्पा	माइक	लाइब्रेरी
इमेल	इहेल्थ	इलर्निङ
इमार्केटिङ	आम्दानी	हिस्सा
रेमिट्यान्स	बदमास	वेस
आपसी	पहिचान	कम्पनी
बजार	गरिब	शेयरवाला
रोबट	मेसिन	रोजगारी
इज्जत	शेयर	नाफा
होटल	कारखाना	ओजन

भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

प्रस्तुत शोधपत्रमा भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण गरिएको छ । त्यसलाई देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दका रूपमा छुट्याइएको छ । यसलाई निम्नअनुसार तालिकामा देखाइएको छ ।

क) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.१९ : देशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	सुनुवार	सुनुवार	१
२.	चौधरी	चौधरी	१
३.	मगराती	मगर	१
४.	शेर्पा	लाक्पा	१

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

ख) विदेशज आगन्तुक शब्द

तालिका नं. ४.२० : देशज र विदेशज आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	भाषास्रोत	शब्द	शब्द सङ्ख्या
१.	हिन्दी	आपसी, पहिचान, शेयरवाला	३
२.	अङ्ग्रेजी	माइक, इमेल, इहेल्थ, लाइब्रेरी, इलर्निङ, इमार्केटिङ, रेमिट्यान्स, कम्पनी, रोबट, मेसिन, शेयर, होटल, ओजोन	१३
३.	फारसी	वेस, आम्दानी, रोजगारी, नाफा, कारखाना	५
५.	अरबी	हिस्सा, इज्जत, बदमास	३

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'स्थानीयकरण भन्दा व्यापारीकरण वेस' वादविवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। उक्त शब्दहरूमा ४ वटा मात्र देशज आगन्तुक शब्द पाइन्छ।

उक्त तालिकाको आधारमा 'स्थानीयकरण भन्दा व्यापारीकरण वेस' वादविवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। यी मध्ये अङ्ग्रेजी १३ वटा, फारसी ५ वटा, अरबी ३ वटा सुनुवार १ वटा, मगर १ वटा, चौधरी, १ वटा, शेर्पा १ वटा, हिन्दी ३ वटा र हिन्दी ३ वटा रहेको पाइन्छ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दको वर्गीकरण

'म पनि सक्छु' मनोवादमा भएका आगन्तुक शब्दलाई शब्दवर्गका आधारमा निम्नअनुसार छुट्याइएको छ।

तालिका नं. ४.२१ : शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्द

क्र.सं.	शब्दवर्ग	शब्दहरू	शब्द सङ्ख्या
१.	नाम	सुनुवार, चौधरी, मगराती, लाक्पा, माइक, इमेल, इहेल्थ, लाइब्रेरी, इलर्निड, इमार्केटिड, आम्दानी, रेमिट्यान्स, कम्पनी, बजार, रोबट, मेसिन, इज्जत, शेयर, नाफा, होटल, कारखाना, ओजोन	२२
२.	विशेषण	बदमास, रोजगारी, गरिब, शेयरवाला, बेस, आपसी, पहिचान, हिस्सा	८

स्रोत: नेपाली कक्षा १०, २०७४

उक्त तालिकाको आधारमा 'स्थानीयकरण भन्दा व्यापारीकरण वेस' वादविवादमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्गका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ। उक्त शब्दहरूमा नाम २२ वटा र ४ वटा विशेषण रहेको पाइन्छ।

आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको आधारमा शब्द तथा कथा, जीवनी मनोवाद र वादविवादको तुलना

आगन्तुक शब्दको प्रयोगको आधारमा कक्षा दशको नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गगत रूपमा शब्दको तथा ती कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा प्रयोग भएको शब्दको आधारमा पाठहरूबीच के कस्तो स्थिति रहेको छ भनी तुलना गरिएको छ।

शब्दवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दहरूको तुलना

कक्षा दशको नेपालीमा रहेका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा प्रयोग गरिएका जम्मा १८० वटा आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गका आधारमा अध्ययन गर्दा नाम शब्द १२९, विशेषण ४८, सर्वनाम २, क्रिया विशेषण १ रहेको पाइन्छ।

यसरी प्रयुक्त कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादमा शब्दवर्गको दृष्टिले नाम शब्दकै वर्चस्व देखिन्छ। यो त्यसबाट आगन्तुक रूपमा अन्य भाषाबाट शब्द सापटी आउँदा नाम शब्दकै बढी आउने देखिन्छ।

कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादमा स्वभाविक रूपमा प्रयोग भएका शब्दहरूमा अन्य शब्दवर्गका शब्दहरू न्यून रूपमा प्रयोग भएका तथा कतिपय शब्दवर्गका शब्दहरूको प्रयोग नभएको पाइन्छ।

प्रस्तुत अध्ययनमा कथा विधामा भन्दा जीवनी विधामा अङ्ग्रेजी आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग भएको पाइन्छ।

भाषास्रोतका आधारमा आगन्तुक शब्दहरूको तुलना

कक्षा दशको नेपालीका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा रहेका कथाहरूमा रहेका आगन्तुक शब्दलाई भाषास्रोतका आधारमा शब्दहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा चारवटा कथा, दुईवटा जीवनी, एकवटा मनोवाद र एवटा वादविवादमा जम्मा २३१ शब्द आगन्तुक रहेको पाइन्छ।

भाषास्रोतको आधारमा हेर्दा देशज आगन्तुक शब्द ११ वटा रहेको पाइन्छ भने विदेशज आगन्तुक शब्द २१९ रहेको पाइन्छ। देशज आगन्तुक शब्दमा नेवारीबाट ३ वटा र भोटे ४ वटा, थारु १ वटा, सुनुवार १ वटा, मगराती १ वटा, शेर्पा १ शब्द आएको पाइन्छ।

विदेशज आगन्तुक शब्दहरूमा अङ्ग्रेजी ९४, फारसी ३६, अरबी ४५, हिन्दी १५ वटा, बेलायती २, भोटे ४, चिनियाँ तिब्बती १, अष्ट्रियन १, थारु १, जर्मनी १, रुसी १, रोमेली १, युरोपियन १, पेरिसियन १, कोरियन १, इटलियन १, बेलायती १, थाइल्याण्डेली १, भियतनामी १, रसियन २, भोट बर्मेली २, ग्रीसेली गरी जम्मा २२० रहेका छन्।

त्यसैगरी आगन्तुक शब्दको प्रयोगमा भाषास्रोतलाई आधार बनाएर विश्लेषण गर्दा विदेशज आगन्तुक शब्दमा सबैभन्दा बढी अङ्ग्रेजी रहेको पाइन्छ। क्रमशः अरबी, फारसी, बर्मेली, हिन्दी, भोटे, बेलायती, गुजराती, तिब्बती, अष्ट्रियाली, भाषाको प्रयोग पाइन्छ।

देशज आगन्तुक शब्दको तुलनामा सबै कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा विदेशज आगन्तुक शब्दको बर्चश्व रहेको पाइयो । देशज आगन्तुक शब्द भने अत्यन्त कम मात्र प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

कक्षा दशको नेपालीमा धेरै लेखकहरूले देशज आगन्तुक शब्दभन्दा विदेशज आगन्तुकको प्रयोग गरेको पाइयो तर विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग धेरै गर्नाले देशज आगन्तुक शब्दको विस्तारै लोप हुँदै गएको देखिन्छ । बोलीचालीमा आउने पूरा शब्दहरू मैथिली, थारू, सन्थाल, तामाङ, शेर्पा, राजवंशी, धिमाल, थकाली, लेप्चा, भोजपुरी, राई, लिम्बू आदि भाषाका आगन्तुक शब्दको प्रयोग नै नभएको पाइन्छ ।

समग्रमा यस पाठ्यपुस्तकमा रहेका लेखहरूमा प्रयोग गरिएका आगन्तुक शब्दहरूको सन्तुलनको दृष्टिले विश्लेषण गर्दा 'माउजङ बाबुसाहेबको कोट' कथामा सबैभन्दा बढी ५१ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

दोस्रो स्थानमा 'सन्दुक रुइस' जीवनीमा ४० वटा मात्र आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

तेस्रो स्थानमा 'क्लारा जेटकिन' जीवनीमा ३३ वटा मात्र आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

चौथो स्थानमा 'प्रत्यागमन' कथाको ३० वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

त्यसैगरी पाँचौँ स्थानमा 'जन्मभूमि' कथामा १५ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

अन्त्यमा सबैभन्दा कम वा छैठौँ स्थानमा 'लक्ष्मी पूजा' कथामा ११ वटा आगन्तुक शब्द प्रयोग भएको पाइन्छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा कथाविधामा भन्दा जीवनी विधामा बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यसमा पनि अङ्ग्रेजी आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग भएको पाइन्छ । दोस्रो स्थानमा अरबी शब्दको सापटी लिएको देखिन्छ । त्यसैगरी लेखक वा सम्पादक मण्डलबाट फारसी शब्दको सापटी लिएको देखिन्छ । लेखक तथा सम्पादक मण्डलले यसो नगरेर देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेमा विद्यार्थी भाइवहिनीहरूलाई देशज आगन्तुक शब्द उच्चारणमा सहज हुने देखिन्छ ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष, उपयोगिता तथा सुझाव

सारांश

कक्षा दशको नेपालीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्द शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको छ। यस शोधपत्रको पृष्ठभूमि, शोधको परिचय अन्तर्गत अनुसन्धानको परिचय कथाको परिचय कथाको विकासक्रम, जीवनी र आगन्तुक शब्दको परिचयमा उल्लेख गरिएको छ।

यस शोधपत्रका समस्याहरूमा कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा आगन्तुक शब्दको प्रयोगको स्थिति कस्तो रहेको छ, कुन-कुन भाषाबाट प्रयुक्त आगन्तुक शब्द आएका छन्, प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू कुन पदवर्ग अन्तर्गत रहेका छन् जस्ता समस्या रहेका छन्।

यस शोधकार्यको उद्देश्य कक्षा दशको नेपाली विषयको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको पहिचान गर्नु, स्रोत र पदवर्गका आधारमा वर्गीकरण गर्नु र तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ। यस शोध कार्यको औचित्यका रूपमा विद्यार्थीहरूलाई आगन्तुक शब्दको भाषास्रोत पहिल्याउँदै त्यसको प्रयोग गराउनु, विद्यार्थीहरूलाई स्तरानुरूप त्यसको सान्दर्भिकता मापन गर्न, पदवर्गका आधारमा आगन्तुक शब्दहरू छुट्याएर आगन्तुक शब्दको सरलता र जटिलता पहिल्याउन र प्रस्तुत शोध अध्ययनले शिक्षकलाई पठनपाठन गर्न सहयोग पुऱ्याउने भएकाले यसको औचित्य रहेको छ र यस शोधको सीमाङ्कनमा कक्षा दशको अनिवार्य नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा सीमित रहेको छ भने उक्त पाठ्यपुस्तकका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा रहेका आगन्तुक शब्दहरू अन्तर्गत पनि कोशीय आगन्तुक शब्दलाई (नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया विशेषण, विस्मयादिवोधक) मा सीमित रहेको छ।

अध्याय दुई अन्तर्गत पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा समावेश गरिएको छ। पूर्वकार्यको समीक्षामा शोधपत्रको विषयमा त्यसभन्दा अघि भएको अध्ययन, अनुसन्धान, लेख, रचना, टिपोट, अप्रकाशित शोधपत्र आदि प्राप्त भएका सामग्री अध्ययन गरी ती सबै

कार्यको कार्य कारण कालक्रमिक रूपमा समीक्षा गरिएको छ । त्यस्तै गरेर पूर्वकार्यको उपयोगिता समावेश गरिएको छ । शब्दको वर्गीकरण आगन्तुक शब्द, देशज, विदेशज शब्द शब्दवर्गका आधारमा शब्दको वर्गीकरण विकारी, अविकारी, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाविशेषण, विस्मयादिबोधक, क्रियायोगी, नामयोगी, निपात, संयोजक आदिको अवधारणा प्रस्तुत गर्दै शोध लेखन कार्य अगाडि बढाइएको छ ।

अध्याय तीन अन्तर्गत यो शोधपत्रमा प्राथमिक र द्वितीय सामग्रीको छनौट गरिएको छ । प्राथमिक सामग्री अन्तर्गत कक्षा नौको नेपाली रहेको छ भने द्वितीय स्रोतअन्तर्गत प्रस्तावित खोजमूलक लेखहरू, प्रतिवेदनहरू र भाषा शिक्षण सम्बन्धी पुस्तकहरूको उपयोग गरिएको छ । त्यसपछि अन्तिम अध्यायका लागि सामग्री सङ्कलन गरी पुस्तकालयीय वर्णनात्मक विधिलाई उपयोग गरी आवश्यकता अनुसार तालिकीकरण गरिएको छ । तालिकीकरणमा कक्षा नौको नेपालीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको अध्ययन गर्दा यस पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएका चारवटा कथा र दुईवटा जीवनीभिन्नका आगन्तुक शब्दको अध्ययन गरिएको छ । तालिकीकरण देशज र विदेशज गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । त्यसैगरी शब्दवर्गका आधारमा पनि आगन्तुक शब्दलाई तालिकीकरण गरिएको छ ।

कक्षा दशको नेपालीमा रहेका चारवटा कथा र दुईवटा जीवनी विधाहरूमा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दको अनुसन्धानात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

कक्षा दशको नेपालीमा रहेका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा रहेका आगन्तुक शब्दलाई भाषा स्रोतका आधारमा शब्दको तुलना गर्दा चारवटा कथा र दुईवटा जीवनीमा जम्मा २३१ वटा आगन्तुक शब्दहरू रहेको पाइयो, त्यसमा ११ वटा देशज आगन्तुक र २२० वटा विदेशज आगन्तुक रहेको पाइन्छ ।

जसमा विदेशज आगन्तुक शब्दहरूमा अङ्ग्रेजी ९४, अरबी ४५, फारसी ३६, हिन्दी १५, भोटे, ४, नेवारी ३, बेलायती २, भोट बर्मेली २, रसियन २, चिनिनयाँ तिब्बती १, अष्ट्रियन १, थारु १, जर्मनी १, रुसी, १, रोमेली १, युरोपियन १, पेरिसियन १, कोरियन १, इटलियन १, बेलायती १, थाइल्याण्डेली १, भियतनामी १, ग्रीसेली रहेका छन् ।

भाषास्रोतका आधारमा देशज आगन्तुक शब्दको तुलनामा सबै कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा विदेशज आगन्तुकको बर्चस्व रहेको पाइन्छ ।

कक्षा दशको नेपालीमा रहेका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा प्रयोग गरिएका जम्मा २३१ वटा आगन्तुक शब्दहरूलाई शब्दवर्गका आधारमा अध्ययन गर्दा नाम शब्द १२९ वटा, विशेषण ४८ वटा, क्रिया विशेषण १, सर्वनाम २ वटा पाइयो । यसरी कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्द शब्दवर्गका दृष्टिले नाम शब्दको वर्चस्व देखिन्छ ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत शोधपत्र कक्षा दशको नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण गर्दा ती कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा देशज र विदेशज भाषाबाट आगन्तुक शब्द लिएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादमा प्रयोग भएका शब्दहरूमा शब्द स्रोतका रूपमा आगन्तुक शब्दहरू सन्तुलन कायम गर्नुपर्ने गरी आउनु पर्ने देखिए तापनि केही समस्याहरू पनि सँगै देखिएका छन् । जसलाई निम्नअनुसार प्रस्तुत गरिएको छः

कक्षा दशको नेपालीमा प्रयुक्त कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा सबैभन्दा बढी आगन्तुक शब्द आएका 'माउजड बाबुसाहेबको कोट' कथा हो भने त्यो भन्दा कम प्रयोग भएका पाठहरूमा 'सन्दुक रुइस'को जीवनी, 'प्रत्यागमन कथा', 'क्लारा जेटकिनको'को जीवनी, 'जन्मभूमि' कथा, 'लक्ष्मीपूजा' रहेको पाइन्छ ।

'जन्मभूमि'मा जम्मा १५ वटा आगन्तुक शब्दहरू पाइयो । देशज आगन्तुक भेटिएन भने विदेशज आगन्तुक शब्दमा १५ वटा पाइयो । त्यसैगरी शब्दवर्गका आधारमा नाम, विशेषण र सर्वनाम रहेका छन् । यसअन्तर्गत नाम शब्दवर्गमा ९ वटा शब्दहरू रहेका छन् विशेषणमा ७ वटा शब्दवर्ग रहेका छन् र अन्त्यमा सर्वनाम शब्दवर्गको प्रयोग १ वटा मात्र पाइयो ।

‘प्रत्यागमन’ कथा जम्मा ३० वटा आगन्तुक शब्दहरू पाइयो । जसलाई देशज तथा विदेशज गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । देशज आगन्तुक शब्द नेवारी २ वटा र थारु १ वटा भाषाबाट आएको पाइयो । त्यस्तै विदेशज आगन्तुक शब्दमा २७ वटा पाइयो । त्यसैगरी शब्दवर्गका आधारमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाविशेषण रहेका छन् । यसअन्तर्गत नाम शब्दवर्गमा २३ वटा शब्दहरू रहेका छन् । विशेषणमा ५ वटा शब्दवर्ग रहेका छन् । सर्वनाममा १ वटा शब्दवर्ग रहेका छन् अन्त्यमा क्रिया विशेषण शब्दवर्गको प्रयोग १ वटा मात्र पाइन्छ ।

त्यसैगरी ‘लक्ष्मीपूजा’को कथामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ११ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । यी मध्ये हिन्दी १ वटा, फारसी ४ वटा, अरबी ५ वटा र नेवारीबाट १ जम्मा ११ वटा विदेशजबाट आएको पाइन्छ ।

‘माउजङ बाबुसाहेकको कोट’ जम्मा ५१ वटा आगन्तुक शब्दहरू पाइयो । जसलाई देशज तथा विदेशज गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग नभएको पाइयो । त्यस्तै विदेशज आगन्तुक शब्दमा ५१ वटा पाइयो । त्यसैगरी शब्दवर्गका आधारमा नाम र विशेषण रहेका छन् । यसअन्तर्गत नाम शब्दवर्गमा २६ वटा शब्दहरू रहेका छन् । विशेषणमा १५ वटा शब्दवर्ग रहेका छन् ।

‘सन्दुक रुइस’को जीवनीमा जम्मा ४० वटा आगन्तुक शब्दहरू पाइयो । जसलाई देशज तथा विदेशज गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । देशज आगन्तुक शब्दमा ५ वटा आगन्तुक शब्द पाइयो । त्यस्तै विदेशज आगन्तुक शब्दमा ३५ वटा पाइयो । शब्दवर्गका आधारमा नाम र विशेषण रहेका छन् । यसअन्तर्गत नाम शब्दवर्गमा ३१ वटा शब्दहरू रहेका छन् । विशेषणमा ९ वटा शब्दवर्ग रहेका छन् ।

प्रस्तुत ‘क्लारा जेटकिन’को जीवनीमा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोतका आधारमा विश्लेषण गर्दा जम्मा ३३ वटा आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइयो । विदेशज आगन्तुक शब्दहरूमध्ये अङ्ग्रेजी १७ वटा, फारसी ४ वटा, जर्मन २, अरबी ३ वटा, रसियन २ वटा, अष्ट्रियन १, युरोपियन १ वटा र पेरिसियन १ वटा विदेशज शब्द पाइन्छ ।

प्रस्तुत कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा समाविष्ट आगन्तुक शब्दको अध्ययन गर्दा जम्मा १८० वटा आगन्तुक शब्द पाइयो । जसलाई देशज र विदेशज गरी दुई भागमा विभाजन गरियो । शोध अध्ययनको क्रममा देशज आगन्तुक शब्दलाई हेर्दा जम्मा ८ वटा पाइयो भने विदेशज आगन्तुक शब्द १७२ वटा मात्र पाइन्छ ।

शब्दवर्गका आधारमा हेर्दा नाम शब्द १६७ वटा पाइयो भने ६० वटा विशेषण शब्द पाइयो त्यस्तै सर्वनाम शब्द २ वटा पाइयो । क्रियाविशेषण २ वटा मात्र समावेश भएको पाइन्छ ।

यसबाट के बुझिन्छ भने कुनै कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादमा अत्यन्तै धेरै र कुनैमा अत्यन्तै थोरै आगन्तुक शब्दको प्रयोग हुनु शैक्षणिक दृष्टिले उपयोगी देखिँदैन ।

कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा प्रयोग गरिएका शब्दहरू ज्यादै कम देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । हाम्रो देश विविध जातजाति तथा भाषाभाषीले भरिएको बहुसांस्कृतिक राष्ट्रमा त्यस्ता देशज आगन्तुक शब्द ज्यादै कम प्रयोग भएको देखिन्छ ।

विदेशज आगन्तुक शब्दको प्रयोगमा काल क्रमिक रूपमा पहिले अङ्ग्रेजी, फारसी, अरबी, बर्मेली, हिन्दी शब्दको वर्चस्व पाइन्छ ।

शब्दवर्गको प्रयोगको दृष्टिले विश्लेषण गर्दा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरू बढी मात्रामा नाम शब्द रहेका छन् भने त्यसपछि विशेषण, सर्वनाम र क्रिया विशेषण शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनबाट के प्रष्ट हुन्छ भने 'माउजड बाबुसाहेबको कोट'को जीवनीमा सबै बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । कथा तथा जीवनी विधालाई हेर्दा आगन्तुक पनि विदेशज बढी पाइयो । आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्दा देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग बढी गर्नुपर्ने देखिन्छ । 'सन्दक रुइस'को जीवनीमा पनि विदेशज आगन्तुक शब्दको बढी प्रयोग भएको पाइन्छ तर आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्दा बढी देशज आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्नु उचित देखिन्छ । 'क्लारा जेटकिन' जीवनमा त अझ विदेशज आगन्तुक शब्द मात्र पाइन्छ । एउटै पनि देशज आगन्तुक शब्द प्रयोग नहुनेले नेपाल बहुभाषिक देश

हो भन्ने कुरा नसमेटिएको देखिन्छ । 'प्रत्यागमन' कथामा आगन्तुक ठीकै पाइयो र अन्त्यमा 'लक्ष्मीपूजा' कथामा आगन्तुक शब्दको कम प्रयोग भएको पाइन्छ ।

उपयोगिता

प्रस्तुत अध्ययन माध्यमिक शिक्षा अन्तर्गत कक्षा दशको नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको अनुसन्धान कार्य सम्पन्न गर्दा आगन्तुक शब्दहरूको क्षेत्रमा त्यति धेरै अनुसन्धान नभएको तथ्यलाई अघि सारेर यो कार्य सम्पन्न गरिएको छ । यो शोध कार्यको निम्न प्रकारको उपयोगिताको अपेक्षा राख्न सकिन्छ :

- क) कक्षा दशमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषामा प्रचलनमा रहेका शब्दहरूमा के कस्ता शब्दहरू आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग रहेको छ भनी पहिचान गर्न सक्ने देखिन्छ ।
- ख) कक्षा दशको नेपाली अध्ययन गर्ने शिक्षकहरूलाई प्रयुक्त कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा रहेका आगन्तुक शब्द पहिचान गरी शिक्षण गर्न सहयोग मिल्ने देखिन्छ ।
- ग) कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधाहरूमा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दहरूको भाषास्रोत पत्ता लगाइ नेपाली भाषामा कुनकुन भाषाबाट शब्दहरू सापटीको रूपमा आएका छन् भन्ने पत्ता लाग्ने देखिन्छ ।
- घ) देशज तथा विदेशज आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको स्थिति यी कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरूमा के कस्तो रहेको छ बुझ्न सकिने देखिन्छ ।
- ङ) आगन्तुक शब्दको प्रयोगको स्थितिलाई हेरेर नेपाली भाषाको इतिहासलाई बुझ्न सकिने देखिन्छ ।
- च) आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको दृष्टिले कुन लेखकले बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन्, जानकारी पाउन सकिने देखिन्छ ।

- छ) आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगको दृष्टिले कुन कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा बढी आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको छ र कुन कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादमा कम प्रयोग भएको छ जानकारी पाउन सकिने देखिन्छ ।
- ज) प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूमध्ये सम्प्रेषणीय शब्दहरूको जानकारी लिन सकिने देखिन्छ ।
- झ) शब्दवर्गको दृष्टिकोणले कुन शब्दवर्ग अन्तर्गतका शब्दहरू बढी आगन्तुक रूपमा भाषामा भित्रिँदा रहेछन् भनी जानकारी लिन सकिने देखिन्छ ।
- ञ) आगन्तुक शब्दको प्रयोग गर्ने लेखकहरूलाई कालक्रमिकताको अध्ययन गरी कुन भाषाको प्रयोग विश्वव्यापी रूपमा बढ्दो वा घट्दो रहेको छ पत्ता लगाउन सकिने देखिन्छ ।
- ट) कक्षा दशको नेपालीमा समावेश भएका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयोग भएका आगन्तुक शब्दको मात्र नभएर भाषा पाठ्यपुस्तकका परिस्कार एवम् परिमार्जन गर्नमा थोरै भए पनि टेवा पुऱ्याउन सकेको खण्डमा यो अनुसन्धानको ठूलो शैक्षिक उपलब्धि रहने कुरामा विश्वास गर्न सकिन्छ ।

सुभाब

कक्षा दशको नेपाली अन्तर्गत कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा रहेका आगन्तुक शब्दहरूको अध्ययन, विश्लेषण गरी सम्बन्धित पक्षलाई निम्न प्रकारका सुभाब प्रस्तुत गरिन्छ ।

नीति निर्माण तह

- क) भाषा सम्बन्धी पाठ्यपुस्तक तयार गर्दा नीति निर्माण गर्ने सम्बन्धित निकायले शब्द स्रोतको छनौटमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधा आफैँमा आस्वादानात्मक विधा भएकाले लेखकले स्वभाविक रूपमा शब्दहरूको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ तर कथा तथा जीवनी छनौट गर्ने निकायले तत्सम, तत्भव तथा आगन्तुक शब्दहरूमा सन्तुलन रहेका कथा, जीवनी, मनोवाद र

वादविवादहरू छनोट गरेको खण्डमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको शब्द भण्डारमा वृद्धि हुने देखिन्छ ।

- ख) आगन्तुक शब्दलाई आधार बनाई गरिएको यस अनुसन्धानबाट देशज आगन्तुक शब्दको ज्यादै कम प्रयोग भएको निष्कर्ष पाइएको छ । बहुभाषी राष्ट्र नेपालमा आफ्नै देशभित्रका विभिन्न शब्दहरू नेपाली भाषाले सापटी लिएको अवस्था देखिन्छ । यस्तो परिस्थितिमा केही सीमित देशज भाषाबाट मात्रै आगन्तुक शब्द पर्नुले बदलामा यसको प्रतिनिधित्व बढ्ने खालका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरू राखे बढी सान्दर्भिक हुने देखिन्छ ।
- ग) देशज आगन्तुक शब्दको अनुसन्धान गर्दा देखिएका ११ वटा देशज आगन्तुक शब्दहरू प्रयोग भएको पाइयो । ती केही नेवारी र केही भोटे भाषाबाट आएको पाइयो । देशज आगन्तुक शब्दहरू अलि धेरै प्रयोग भएका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरू राख्नु उचित देखिन्छ ।
- घ) आगन्तुक शब्दहरूको दृष्टिले कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरू छनोट गर्दा कुनै कथा तथा जीवनीमा अत्यधिक शब्द कुनैमा न्यून शब्द पर्ने खालका कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरू नछानेर आगन्तुक शब्दहरूको सन्तुलन मिलेका कथा तथा जीवनीहरू राख्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ङ) भाषाको विश्वव्यापीकरण तथा प्राविधिक शब्दको दृष्टिले अङ्ग्रेजी भाषा वर्तमान समयमा निकै लोकप्रिय भाषा बन्न पुगेको पाइन्छ । अतः प्राविधिक क्षेत्रमा प्रयोग हुने अङ्ग्रेजी भाषाबाट आगन्तुक रूपमा नेपाली भाषामा प्रयोग भएका शब्दहरू समेट्ने कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवादहरू राखेको खण्डमा पुस्तक अभि सान्दर्भिक हुने देखिन्छ ।
- च) पाठ्यपुस्तकमा रहेका आगन्तुक शब्दको अर्थ दिँदा अर्थ सहित ती शब्दको भाषास्रोत खुलाई लेखी दिएको खण्डमा विद्यार्थीहरूलाई आगन्तुक शब्दको भाषास्रोतबारे जानकारी हुने देखिन्छ ।

- छ) शब्दवर्गको दृष्टिले नाम, विशेषण, क्रियाविशेषण, विस्मयादिबोधक लगायत अन्य शब्दवर्गका शब्दहरू पनि राख्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ज) चार कथा र दुईवटा जीवनीहरूमा २३१ वटा आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइयो । यसलाई कक्षा दशको नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा आगन्तुक शब्दको स्थिति मध्यम देखिन्छ ।
- झ) प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययन गर्दा 'लक्ष्मी पूजा' कथा र 'जन्मभूमि' कथामा आगन्तुक शब्दको प्रयोग ठिकै देखिन्छ ।
- ञ) कक्षा दशको नेपालीको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोग उपयुक्त तरिकाले गरिएको पाइन्छ ।
- ट) पाठ्यपुस्तक परिमार्जनका क्रममा विदेशज आगन्तुक शब्दलाई भन्दा देशज आगन्तुक शब्दलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ ।

कार्यान्वयन तह

- क) पाठ्यपुस्तकको कथा, जीवनी, मनोवाद र वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको भाषास्रोत तथा त्यसको सठिक अर्थ पत्ता लगाई शिक्षण गर्दा शिक्षण बढी प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।
- ख) विद्यार्थीहरूलाई क्रियाकलाप गराउँदा यस प्रकारको तरिकाप्रति बढी जोड दिएको खण्डमा विद्यार्थीहरूको शब्द ज्ञान बढ्ने देखिन्छ ।
- ग) आगन्तुक शब्दहरूको शब्दवर्ग छुट्याई शिक्षण गरेमा विद्यार्थीहरूले कुन शब्दवर्ग अनुसारका शब्दहरू बढी मात्रामा भाषाले सापटी लिन्छ, भन्ने ज्ञान पाउने देखिन्छ ।
- घ) भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिने शब्दभण्डारको नियमित अध्ययन अनुसन्धान गर्ने बानीको विकास गर्नमा यस अनुसन्धानले मद्दत गर्ने देखिन्छ ।
- ङ) भाषा पाठ्यपुस्तक अन्तर्गत आगन्तुक शब्द सम्बन्धी विभिन्न योजनाहरू निर्माण गरी सोहीअनुसार प्रभावकारी शिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

भावी अनुसन्धान

अध्ययन क्रममा शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ-नयाँ आयाम थप्ने तथा उन्नति र प्रगतिको सूत्रधारको रूपमा रहेको अनुसन्धानको शैक्षिक क्षेत्रमा उच्च स्थान रहेको छ। शब्द भण्डार जस्तो बृहत् क्षेत्रमा विभिन्न शोध अनुसन्धान भएका होइनन् तर कक्षा नौको अनिवार्य नेपाली विषयमा रहेका आगन्तुक शब्दसँग सम्बन्धित रहेर अनुसन्धान हुन बाँकी नै देखिन्छ।

अतः सो क्षेत्रमा अझै प्रशस्त अनुसन्धान गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। अनुसन्धान गर्नुपर्ने सम्भाव्य विषयवस्तु र शीर्षकहरू निम्न लिखित छन् :

- कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकको निबन्ध विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको विश्लेषण।
- कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकको कविता विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको अध्ययन।
- कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकको चिठी र एकाङ्की विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दको पहिचान तथा विश्लेषण।
- कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकको मनोवाद, वादविवाद विधामा प्रयुक्त आगन्तुक शब्दहरूको विश्लेषण।

सन्दर्भ सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२), *समसामयिक व्याकरण* (तेस्रो संस्करण), काठमाडौँ: विद्यार्थी प्रकाशन प्रा.लि. ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज र भट्टराई बन्दीविशाल (२०६३) *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश* (दोस्रो संस्करण) काठमाडौँ विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आचार्य होमप्रसाद (२०५४) *कक्षा पाँच पूरा गरेका विद्यार्थीहरूको शब्दभण्डार क्षमताको अनुसन्धान* (अ.प्र.) एम्.एड्. शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- उच्चा मा.वि.शिक्षा परिषद्, (२०६७) *सबैको नेपाली*, ललितपुर साभा प्रकाशन ।
- भण्डारी, पारसमणि (२०५४) *प्रायोगिक भाषा विज्ञानका केही पक्षहरू*, काठमाडौँ, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- गिरी, हिमलाल (२०५४) *स्तर अनुरूपताका दृष्टिले मेरो नेपाली किताब कक्षा ४ मा शब्दभण्डारको विश्लेषण* (अ.प्र.) एम्.एड्. शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- गौतम, शिवकुमार (२०५५) *कक्षा तीन को मेरो नेपाली किताबमा प्रयुक्त शब्दभण्डारको विश्लेषण* (अ.प्र.) एम्.एड्. शोधपत्र त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०६७) *सामान्य भाषा विज्ञान चाहवल काठमाडौँ*, शुभकामना प्रशासन ।
- थापा, चन्द्रकुमार (२०६९) *कक्षा दशको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित, स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- नेपाल, खगेन्द्रप्रसाद (२०६९) *कक्षा आठको नेपाली पाठ्यपुस्तकको जीवनी विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन*, उ(अ.प्र.एम्.एड्. शोधपत्र) त्रि.वि. कीर्तिपुर ।
- पोखरेल, बालकृष्ण तथा अन्य(सम्पा.) (२०६७) *नेपाली बहत् शब्दकोश* (सातौँ संस्करण) काठमाडौँ विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

भट्ट, चक्रदेव (२०६७) माध्यमिक तहको नेपाली पाठ्यपुस्तकको जीवनी विधामा प्रयुक्त शब्दभण्डारको अध्ययन (अ.प्र.एम्.एड्. शाधपत्र) त्रि.वि. कीर्तिपुर ।

भट्टराई, रामप्रसाद (२०६५) भाषिक अनुसन्धान विधि (तेस्रो संस्करण) काठमाडौं, शुभकामना प्रकाशन

भट्टराई, हिराकुमारी (२०६७) कक्षा पाँचको नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समाविष्ट तत्सम शब्दहरूको अध्ययन (अप्र. एम्.एड्.शोधपत्र) ।

रङ्गोड, राजेन्द्रकुमार (सन् १९३७) ए स्टडि अफ् स्पोकन भोकाबुलरी अफ् द प्राइमरी स्कुल चिल्ड्रेन पि.एच् डि थेसिस् ।

लम्साल, रामचन्द्र तथा अन्य (२०६५) सामान्य भाषा विज्ञान काठमाडौं, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार

शर्मा, मोहनराज (२०५७) शब्दरचना र वर्णविन्यास, काठमाडौं नवीन प्रकाशन सम्प्रेषण परिवार, सम्प्रेषण वार्षिक पत्रिका, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग त्रि.वि. कीर्तिपुर अङ्क २,३,४५

शर्मा, सोमप्रसाद (२०३८) नेपाली कथा र उपन्यास सहयोगी, एम्.के.पब्लिकेशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स, काठमाडौं ।

परिशिष्ट

आगन्तुक शब्द

१. प्रत्यागमन (३० वटा आगन्तुक शब्द)

कौसी	टेलिफोन	बगैँचा
रिजल्ट	कुर्सी	गरिब
मामुली	तलब	आँचल
तागत	इशारा	तामदान
जेब	अङ्ग्रेजी	अखबार
टेबुल	कार	ज्यामी
दौलत	मास्टर	हजुर
टाइम	रौनक	बदलिनु
रुमाल	प्लेट	मोटर
ड्राइभर	टुकी	ग्लास

२. लक्ष्मीपूजा (११ वटा आगन्तुक शब्द)

दिल	मालिक	ताजगी
हलुवाई	बजार	बखत
गरिब	सवारी	तस्विर
ख्याक	खल्ती	

३. माउजड बाबुसाहेबको कोट (५१ वटा आगन्तुक शब्द)

कोट	बाबुसाहेब	ओभरकोट
रैती	बक्सस	हिन्दुस्थानी
कम्पनी	अङ्ग्रेज	दुनियाँ
तह	बेलायत	जर्मनी
रुस	रोम	फ्रेम
तस्विर	खोज	सुब्बा
मामुली	बदमासी	बजार
सक्कली	मुस्कल	स्त्री
हिफाजत	नजर	टाइम
चुरोट	काइदा	मामुली
सरकार	प्यान्ट	आम्दानी
मेच	खद्दर	इज्जत
ड्राइवासिड	ड्राइक्लिनिड	लखनउ

रफु
डेलिभरी
गुलबहादर
खुसी

प्लाष्टिक
लेमनजुस
कम्पनी
पकेट

प्याकिड
सिसी
मुस्कल
जेब

४. सन्दुक रुइत (४० वटा आगन्तुक शब्द)

सन्दुक रुइत
केसाड
ओलाडचुड
दार्जिलिड
होटेल्
एमबीबीएस
अष्ट्रेलिया
अमेरिकी
थाइल्याण्ड
जियोग्राफिक
च्यानल
आउट
अर्डर
करिब

कम्प्युटर
लामा
च्याङ्ग्रा
विरानो
आइएसी
अप्रेसन
फ्रेडहलोज
कोरिया
यूरोप
बिबिसी
सटिकनु
न्युयोर्क टाइम्स
अष्ट्रेलिया

सोनाम
रुइतेक्टोमी
डाक्टर
तयार
क्याम्पा
इन्ट्राओकुलर
लेन्स
भियतनाम
भिडियो
टेलिभिजन
इटलियन
मिनेट
स्टिफानो

५. क्लारा जेटकिनको (३३ वटा आगन्तुक शब्द)

क्लारा जेटकिन
जर्मनी
गरिबी
अङ्ग्रेजी
मोजमस्ती
मजदुर
क्याक्सिम
सोसल डेमोक्रेसी
जिम्मेवारी
लुइसकोलर
हिटलर

हरहमेशा
गोटफिल्ड
फ्रेन्च
ओसिप जेटकिन
अष्ट्रिया
युरोप
कोन्टाइन
डाइग्लेथिट
रोजा
बहाना
सोभियत

सन्
जोसेफिल्ड
इटलियन
रसियन
फ्याक्ट्री
पेरिस
फ्रेडरिक जन्डल
आवाज
कार्ल लिबनेच्ट
रिचस्टेग

६. म पनि सक्छु (२१ वटा आगन्तुक शब्द)

पोलियो	फर्निचर	रिले
भलिबल	चेस	खुसी
फुटबल	गरिब	यार्सागुम्बा
टर्चलाइट	अस्पताल	बदलिनु
डाक्टर	इन्जिनियर	ग्रीस
हेलेनकेलर	स्टेफेनहकिड	कमजोर
ठीक	सायद	तयार

७. स्थानीयकरणभन्दा व्यापारीकरण बेस (३० वटा आगन्तुक शब्द)

सुनुवार	चौधरी	मगर
लाक्पा	माइक	लाइब्रेरी
इमेल	इहेल्थ	इलर्निड
इमार्केटिड	आम्दानी	हिस्सा
रेमिट्यान्स	बदमास	बेस
आपसी	पहिचान	कम्पनी
बजार	गरिब	शेयरवाला
रोबट	मेसिन	रोजगारी
इज्जत	शेयर	नाफा
होटल	कारखाना	ओजन

व्यक्तिगत विवरण

नाम : टीका बोहरा
जन्म : २०४८।०१।१२
पिताको नाम : मानभक्त बोहरा
माताको नाम : कमला बोहरा
स्थायी ठेगाना : विर्तामोड, भ्वापा
सम्पर्क नं. : ९८०१४०२९७८
नागरिकता : नेपाली
धर्म : हिन्दु
पेशा : विद्यार्थी
मातृभाषा : नेपाली
वैवाहिक स्थिति : विवाहित
शिक्षा:

क्र.सं.	तह	अध्ययन गरेको संस्था	बोर्ड	साल
१.	प्रवेशिका	श्री महेन्द्रोदय मा.वि., पिपलबोटे	एस.एल.सी. नेपाल	२०६३
२.	+२	श्री पृथ्वी उ.मा.वि., यासोक	त्रि.वि	२०६६
३.	स्नातक	श्री शनिश्चरे बहुमुखी क्याम्पस, भ्वापा	त्रि.वि.	२०६९
४.	स्नातकोत्तर	कनकाई बहुमुखी क्याम्पस, सुरुङ्गा, भ्वापा	त्रि.वि.	२०७४